

Labossa László

Az interjút készítette, szerkesztette: Veszprémi Erzsébet
Nyíregyháza, 2016. július-augusztus

Családom

Az anyai nagyapámat Polster Adolfnak hívták, ő volt a debreceni evangélikus elemi iskolának a tanítója¹. 1894-től harminchét évig tanított ott, nagy munkát végzett abban az iskolában. Felsőlövői származású volt, ott végezte a tanítóképzőt, úgy került le. 1894-ben helyezték a debreceni iskolába, ahol akkor már két tanerő volt. Mire én is iskolába kerültem, akkorra már négy osztály volt és ahhoz négy tanerő. Nagyapám 1931-ig igazgató is volt. Róla még annyit el kell mondani, hogy ő Debrecenben megalapította a pincér szakiskolát² – az országban tán második helyen –, sőt annak is igazgatója volt, nem tudom, hány éven keresztül. Na, aztán ő, mint burgenlandi származású, a katonatisztekét németre tanította Debrecenben. Megbecsült ember volt a nagyapám, szigorú volt, de hát akkor az kellett. Nem bántuk meg, hogy szigorú volt.

Az apai ágról nem sokat tudok, de ott már a reformációt követően felbukkannak Labossák a lelkészek között. Labossa Fülöp volt rozsnyói lelkész, és még Labossa Péter is volt a lelkész-ősök között, tehát régről ered a papi ág. Apám ebbe a sorba állt bele.³ Apai nagyanyámat Labossa Juliannának hívták, és úgy tudom, kalaposnő volt a foglalkozása.

Édesapám rozsnyói születésű. Mint kisdíák az egyházi kórusban karénekes volt, azt hiszem, járt segíteni temetésekre is a kórusal. Mert nem volt valami nagy családi háttér, a papi ház segítette őt, és így alakult, hogy elvégezte Rozsnyón a gimnáziumot, és onnan került az eperjesi teológiára. Amikor elvégezte a teológiát, 1914-ben Debrecenbe került, ott lett egyházmegyei segédlelkész, majd önálló hitoktató. 27 éven keresztül a város összes fellelhető iskolájában ő volt az evangélikus hitoktató, odaadónan végezte ezt a munkát. Ott ismerte meg az édesanyámat, tanította is a Dóczyban. Később, amikor végzett, akkor édesanyám Nyíregyházára került először, itt kezdte a tanári szolgálatot a Geduly Henrikről⁴ elnevezett evangélikus

leánygimnáziumban, édesapám pedig átjárt ide udvarolni anyámhoz. 1927-ben házasodtak össze.

Édesapám 1891-ben született, édesanyám pedig 1898-ban. Miután összeházasodtak, Debrecenben kezdődött el a közös életük. Hamar érkeztek egymás után a gyermekek: 1928-ban Lajos, a bátyám, én 1930. október 28-án, és 1933-ban Gusztáv öcsém. Ez idő alatt édesanyám a tanári szolgálatát szüneteltette, otthon volt, velünk volt. Újra tanítani tudomásom szerint csak 1940-ben, vagy '41-ben kezdett Debrecenben.

Amikor Debrecenben éltünk, édesapám a cserkészletben is részt vett. 1931-ben történt, hogy Debreczeni Ferenc területi elnökkel egy ünnepségre mentek ki a Nagyerdőre, és a Simonyi úton balesetet szenvedtek a taxival. A kocsni nekiment egy villanyoszlopnak, az apám mellett ülő Debreczeni Ferenc szörnyethalt, és apámnak kétoldali állkapocscsont-törése lett. A korabeli újsághír szerint apám is meghalt, a debreceni újság is arról számolt be, de hál' Istennek, jó Atyánk megőrizte őt. Ez mindig emlékezetes marad. Megvan az a fénykép, amikor a balesete után először, Luther-kabátban elindult a templomba istentiszteletet tartani. Debreczeni Ferencnek a cserkész-síremléke a debreceni köztemetőben van, díszsírhelyen. Egy egész alakos cserkész állít neki emléket, és rajta van a cserkész jelzés, a kettős karika, ami azt jelenti, hogy „hazamentem”. S amikor én évente megyek a nagyszüleimnek a sírját gondozni, akkor mindig elmegyek arra – a ravatalozó mellett van, közvetlenül sarkon –, megállok ott, annál a sírnál és olvasom, hogy 1931. Egyéves voltam, amikor apámmal ez történt. Mi lett volna velem? Minden másképp alakult volna. Apám túlélte, és ő később is nagy cserkész volt, mert még amellet a süketnéma intézetben is tanított, és ott is volt cserkészcsapata.

Apám egyébként soha nem volt gyülekezeti lelkész. Négy evangélikus lelkész volt az alatt a 27 év alatt, amíg édesapám vallástanárként dolgozott Debrecenben, és nem tudok róla, hogy összejártak volna. Azt tudom, hogy kapcsolatot tartottak... Édesapám a kistemplom református lelkészével, Baja Mihállyal volt jóban, még szószékcsere is volt. Mint érdekességet elmesélték, hogy Baja Mihály, mikor jött az evangélikus templomba szolgálni, akkor felvette a Luther-kabátot, aztán, amikor apám ment a Kistemplomba, akkor ő is felvette volna a palástot... „Azt nem lehet!” – jött a felelet. Na, az még hozzátartozik, hogy mi, evangélikusok annyira szórványban vagyunk ott, Debrecenben, abban a hatalmas városban – a református Rómában –, hogy mikor

apám ment ott valamelyik iskolába, azt mondta a református kolléga: „Minek jössz ide három-négy gyerekért?” – „Tudod mit – mondta apám –, adjál nekem egy párat, hogy többen legyenek!” – „Ó, azt hogy lehetne!” Úgyhogy ez így történt.

Gyermek- és ifjúkor Debrecenben

Debrecenben a Bocskai téren laktunk. Még manapság is rámosolygok arra a házra, mutatom az unokáimnak is: Na, ez az a ház, itt serdültünk...

Végeredményben 11 éves koromig Debrecenben éltünk. Ott kezdtem iskolába járni, az evangélikus iskolába természetesen, és emlékszem, volt olyan, hogy egyedül mentünk ott a Szent Anna utcán, aztán a sarkon volt egy patika, onnan ránéztünk a toronyórára, és láttam, hogy nyolc óra elmúlt már... Akkor Erfánt Sándor bácsi volt a tanító, és nála nem lehetett lógni. Mivel késtem, nem akartam bemenni, inkább hazamentem és a szomszéd házban elbújtam. Majd valahogy rám találtak, és akkor visszavittek.

Édesapámnak rengeteg szolgálata, hittanórája volt, de azért minden csütörtökje szabad volt. Szabaddá tette. Volt nekünk egy kiskertünk a Gadányi utcán, amit apám vett még annak idején, és azt a szabad csütörtököt ott töltöttük, együtt. Mi még, mint kisgyerekek. Be volt gyümölcsfákkal ültetve, de volt egy bódé is, a nagy élmény pedig az volt, hogy a kút előtt volt egy betonmedence, vagy inkább egy betonkarika. Meghúztuk vízzel reggel, mikor kimentünk, és délre megmelegedett, abban fürödtünk. Meg aztán szalonnasütés vagy valami mindig volt. Akkor, azt hiszem, még szombaton is jártunk iskolába, de a csütörtök, az valahogy szabad volt mindig.

A Bocskai téren, abban a városi bérházban ott nálunk nem volt fürdőszoba. Minden héten a nagyszülőkhöz jártunk fürödni, minden szombaton. Egy ilyen szombati alkalommal – tél lehetett már, mert bőrsapka volt a fejemen – jöttünk az utcán; volt ott egy cipésműhely, és volt annak egy járdára nyúló lépcsője. Mivel nagyanyám megvakult, mi vezetgettük őt. Biztos ez adta az ötletet: én is behunytam a szememet, és úgy vezettek a testvéreim. Csakhogy ennek a cipésműhelynek a lépcsőjében megbotlottam, bezuhantam a kirakatba! Kiugrott a suszter a dikiccsel [*csizmadiakés*], hogy hát most mi van. Nekem különösebb bajom nem történt, de az ablak odalett. Ez karácsony előtt volt éppen, és édesanyám azt kérte a susztermestertől, hogy csak

karácsony után jöjjön az üveg árért édesapámhoz, nehogy a karácsonyi ajándékok odalegyenek... Nem emlékszem rá, hogy kikaptam volna érte.

Nagyanyám 1935 körül zöld hályoggal megvakult, semmit nem látott. Nekünk, gyerekeknek volt a dolgunk, hogy vasárnaponként templomba kísérik. Az Egymalom utcán laktak a nagyszülők, oda elmentünk vasárnap reggel, és akkor mi kísértük el a templomba, a Miklós utcára a nagyanyánkat. Ketten vagy egyedül, mikor hogy, de arra emlékszem, hogy mentünk vele végig a városon a templomba. Éppen említettem ezt Debrecenben a harangszenteléskor: ahhoz, hogy torony legyen azon a templomon, ahhoz az én anyai ági őseim is hozzájárultak. Azok ott éltek, noha gondolom, német származásúak voltak ezzel a névvel: Raics Karola volt a nagyanyám. Így hát nem idegenként éltem Debrecenben, hanem valami közöm van nekem ahhoz a templomhoz is, hiszen nagyanyám ott ült az ötödik padban élethossziglan minden vasárnap. Ide segítettük őt.

A „Professzori iskola” diákja – háborús időben

1942 februárjában átköltöztünk Nyíregyházára, mert akkor itt a lánygimnáziumban megüresedett a magyar-német szakos tanári állás, Fehér Gábor helye. Sőt a vallástanári állás is megüresedett – korábban Rezesi Zoltán lelkész volt a vallástanár –, így a szüleimet, mind a kettőjüket alkalmazták az evangélikus lánygimnáziumban.

Én októberi születésű vagyok, ezért nem volt elég a négy elemi, nekem öt elemi kellett járni. Hogy otthon ne lábatlankodjak, lehet, hamarabb feladtak az iskolába, menjek, ott töltssem az időt inkább. A gimnáziumba viszont nem mehettem hamarabb, mert a korom nem volt meg, úgyhogy az ötödik osztályt a Református Kollégium elemi iskolájában kezdtem. Az első félévet még Debrecenben töltöttem a református gimnáziumban, és amikor átjöttünk, februártól Kossuth-gimnazista lettem Nyíregyházán. A bátyám, aki 1928. május 29-én született, mivel épp negyedik gimnazista volt, maradt Debrecenben, hogy az utolsó osztályt befejezze. Polster nagyapáéknál lakott addig, aztán jött utánunk Nyíregyházára. Az öcsém, Gusztáv meg '33. január 18-i születésű, ő még elemi iskolába járt, harmadikos lehetett talán.

A Kossuth Gimnázium, vagyis a „Nyíregyházi ágostai hitvallású Evangélikus Kossuth Lajos Főgimnázium” régi, nagy múltú iskola volt, 1806-ban alapították az itteni evangélikusok. „Professzori iskola”, akkor így mondták. Az akkori középiskolai szintű oktatásra létesítették, és ezek a nyíregyházi tirpákok⁵ nagyon gyorsan összeadták a pénzt rá. Látni kell azonban, hogy az én Kossuth gimnáziumi tanulmányaim idején már háborús évek voltak, s ez azért rányomta a bélyegét mindenre. 1942-ben már lassan hadikórházzá alakult a gimnázium, aztán kénytelenek voltak nekünk hol itt, hol ott helyet csinálni. Azt hiszem, első évben jártunk csak ott, a Kállói úti⁶ szép, tágas épületben. Másodévben a lánygimnáziumba jártunk délután, mert lefoglalták már kórháznak a gimnáziumot. Harmadévben pedig a polgári iskolába jártunk, ide a „Jókai Egyetemre” – úgy hívtuk: Jókai egyetem⁷. A polgári iskola épületébe is délután jártunk, és amikor 1944 őszén a lánygimnázium is kórház lett, akkor a Szent István utcán egy magánházban rendezték be az iskolát, egy nagypolgári házban úgy, hogy egy szobába egy osztály került. Ugye akkor már menekülés is volt jobbra-balra a front elől, hát olyan sokan nem voltunk. Mindenesetre ott kezdtük meg a tanévet.

A háború előtti időkből él bennem Benigny Andor emléke, az magyar-német szakos tanár volt. Aztán ott volt Schárbert Ármin bácsi, Valent Józsi bácsi, volt még a tornatanár, Zágoni Dezső... Jocó bácsi – mármint Margócsy József – csak később került oda. Tóth István volt a rajztanár, elsőben ő volt az osztályfőnököm. A háború alatt nagy mozgás volt, mert nemcsak mentek, jöttek is a menekülők; gyerekek is, tanárok is jöttek. Adriányi László jött Kárpátaljáról, Rimaszombatból Pazonyi Béla, Mándy Tóni bácsi a tornatanár, és ugyancsak a Felvidékről jött Smid Lehel bátyánk, a rozsnyói esperesnek a fia. Ő volt a hittanár. Szatmárból is jöttek át, de többen a Felvidékről. Tehát a tanári kar is változott, mert végeredményben ez egy átmenő hely volt akkor. Jöttek ezek a menekült lelkészek és menekült tanárok, s ameddig nem találtak valami jobb helyet, addig maradtak, megültek Nyíregyházán, egy-két év után aztán mentek tovább. Mándy Tóni bácsi, az maradt, a tornatanár, azt nagyon szerettük, kedveltük, ő honosította meg Nyíregyházán, azt hiszem, a röplabdát meg a kézilabdát is.

Amikor Nyíregyházára jöttünk, akkor először a Károlyi téren laktunk, ahol a szabadtéri színpad van. Mai nevén a Benczúr tér 14. volt. Aztán 1944 nyarán a Luther utcára költöztünk, ahol a lovasszobor van. Amikor bejöttek az oroszok 21-én, mi akkor is a Luther ház⁸ pincéjében voltunk, mert odajártunk a riadók alatt. Október hónapban már

majdnem minden este szólt a sziréna, és jöttek az oroszok, mi meg mentünk a Luther házba, hogy biztonságos helyen legyünk. Huszonegyedikét, mikor bevették a várost, azt is ott töltöttük, ott éltük át a bejövételt a pincében, s akkor másnap reggel jött a szomszéd, hogy leégett a ház, amiben laktunk. Gyújtóbombát kapott. Odalett mindenünk, a háromszobás lakásnak mindene. Bérelt lakás volt amúgy, de hát benne volt a zongorától kezdve minden, minden... Apámnak volt egy háromezer kötetes könyvtára, az is odalett. Apám azt mondta, mikor meghallotta, mi történt: „Nem baj, az a lényeg, hogy élünk!” – ezzel zárta le a dolgot.

1944. október 21. és 31. között az oroszok 800 magyar katonát, hadifoglyot zártak be a templomba, de nem gondoskodtak róluk, csak őrizték őket. De itt akkor ádáz csata dúlt, így néhány nap múlva a németek visszafoglalták a várost (majd csak 31-én jöttek be újra az oroszok), és akkor szabadultak ki ezek a katonák a templomból. Hát ugye el nem lehet képzelni, milyen az, amikor be van ott zárva 800 ember. Bepiszkoltak természetesen, hát nem engedték ki őket, úgyhogy aztán mikor kimentek, rettentő nagytakarítás és újra felszentelés következett – a templom felszentelése. Én takarítani nem voltam ott, de arra emlékszem, hogy a katonáknak az ellátásáról kellett gondoskodni, és a Luther háznak az udvarán katlanok voltak felállítva, a lakásokból pedig összeszedtek valami kajákat, s akkor ott főzött Krecsák Laci bácsi, a kántor. És aztán úgy vitték át kondérban az ételt a templomba a foglyoknak. Turóczy püspök⁹ úr is ott szolgált, adagolta az embereknek az ennilalót. Nagy dolog volt az.

Úgyhogy ott éltük át a háborús eseményeket a Luther ház pincéjében. Mi a B-épület, Túróczy püspök úr meg az A-épület pincéjében. A püspöki hivatal a templom másik oldalán volt, szóval nem messze.

Keserves újrakezdés

Apám akkor 53 éves volt már. Egyszer csak mondták, hogy tessék felmenni a pincéből, és akkor összeszedték az embereket – malenkij robotra¹⁰. Apám nem ment fel, mert ő már koros, így aztán ő nem került bele ebbe a szörnyűségbe. Csákó Gyula bácsi felment, de elengedték, mert ő lelkész volt, és még valaki mást is elengedtek, de Szíjas Pál tanárt, azt elvitték. Azt mondta, hogy ő tanár – hiába lelkész is volt –, és elvitték, és ott is halt meg Szíjas Pál, kinn. Meg Barcs Dezső, az is tanárom volt, az is ott halt

meg kinn. Őt is elvitték malenkij robotra. S aztán jött az az idő, hogy apám még szakállt is növesztett, gondolván, hogy pópaként jobban megbecsülik. A Luther-kabátot nem vetette le, abban járt az utcán is egy darabig. Védelmet jelentett az oroszokkal szemben.

Keserves újramezítés következett a háború után. Nem tudtunk visszamenni a lakásba se, hanem a Luther házban maradtunk. Ez ugye, az egyház nagy bérpalotája volt valamikor, ahol sok lelkész is lakott, közülük többen családotól elmenekültek a front elől. Így amikor a pincéből feljöttünk, akkor először a földszinten Solymár Jánosnak a lakásába – azok elmentek – vonultunk fel. Az egyik szobában lakott a Balczó-család, a másikban a Labossa-család. Ott vészeltük át egy darabig, később pedig – gondolom, hogy a város –, kiutalt nekünk egy lakást; az emeleten kaptunk egy kétszobás lakást a Luther házban. Azóta is megvan, az öcsémék maradtak benne, de az volt az otthonunk Nyíregyházán, oda jártunk mind vissza, haza.

Ötödiktől tudtunk visszamenni a gimnáziumba, addigra ürült ki. Évet nem veszítettünk, valahogy folyamatos volt az oktatás a nehézségek ellenére is. 1944. október 21-én volt, hogy először bejöttek az oroszok, és ehhez képest november 22-én már meg kellett kezdeni a tanítást az iskolákban. A Kossuth nem volt már akkor kórház, de valami mégis volt, mert a központi elemi iskolában – a mai evangélikus általános iskolában – kezdtük meg a tanulást, az elemi iskolások is meg a két gimnáziumi osztályban megmaradt gyerekek. Ott indultunk be november 22-én, a két gimnáziumi osztályban mindössze huszonketten voltunk. Akkor édesapám lett a megbízott igazgató, és néhány megmaradt tanárral elkezdtek a munkát. Édesanyám is tanított aztán... Szem előtt voltam.

Akkor voltam negyedikes gimnazista, 14 éves. Változatos idők voltak, mert jöttek, szállingóztak haza gyerekek is, úgyhogy fellazult egy kicsit a fegyelem, de hát ott a mindennapi megélhetésért, a létért folyt a küzdelem. Túl kellett élni mindent, és újra kezdeni... nagyon nehéz idő volt. Volt olyan télen, hogy kiment a sóstói erdőbe az egész iskola fát vágni, hogy tudjunk tüzelni a gimnáziumban. Vettük a fűrészelt, és – nem tudom már pontosan, hol, de a „kitérőtől” kijebb, Sóstó felé – egy napig vagy nem is emlékszem már, mennyi ideig fűrészeltünk, vágtuk a fát. Így fűtött az iskola. Ott mindennel foglalkoztunk, de azért tanultunk is. Sokszor, a családban is mondom, hogyha valami hiányosság felszínre kerül, hogy „Vojna, vojna... [*háború, háború*] – na,

ráfogtuk a háborúra!” De én szerettem oda járni, úgyhogy mindenben benne voltam, kimaradni nem szerettem semmiből. ... Ezt mutatja az is, hogy a nyolc év alatt talán 36 órát mulasztottam összesen, az is tán disznóölés volt vagy valami ilyesmi.

De azért tanultunk is, és leérettségiztünk. Az osztályunkból is nagyon sok diplomás ember, egyetemi tanár, doktor lett aztán. Negyvennégyen érettségiztünk 1949-ben a Kossuthban, és abból jelenleg még vagyunk mozgathatók heten talán. 1948-ban volt az államosítás, mi voltunk az első osztály, akik már állami iskolában végeztünk.

Cserkészzet

Még itt elmondom, hogy elemista korom óta cserkész is voltam. A szovjetek bejövetele után a Kossuth még egyházi iskola volt, és a cserkészzetet is még meghagyták. A cserkészélet ment tovább, cserkész táborokban is voltunk. 1946-ban, amikor a legromyabb volt a pengő, nem volt értéke a pénznek egyáltalán – a forint még csak '46 augusztusától jött be –, akkor Tiszabercelen voltunk cserkész táborban. Érdekes megemlíteni, hogyan jött össze ez a táborozás. Pénzünk nem volt. Volt egy osztálytársunk, akinek az édesapja Leveleken állomásfőnök volt, és ott a háború folyamán ömlesztve ott maradt valami bab, szárazbab. Ezt ott nem tudták felhasználni, felajánlották nekünk, hogy elhozhatjuk. Kis cserkész kézikocsival kimentünk Levelekre, innen vagy 20 kilométerre, 3-4 zsákkal a babot összeszedtük és szekéren behúztuk. A végén már a kutaknál locsolni kellett a kocsikereket, hogy kibírja. Na, aztán az történt, hogy esténként, délutánonként a cserkész foglalkozáson az asztalra ki volt öntve a bab, és azt ki kellett válogatni. Különbőféle babok voltak. A szétválogatás után ezt eladta a cserkészcsapat, és akkor ebből mentünk táborba. Kisvonattal. Az meg úgy volt, hogy nekünk Tiszabercel és Paszab között a pályatestet gyomtalanítani kellett, ez volt az ára, hogy a kisvonat kivitt bennünket, meg hogy hazahozott. Jegyes világ volt, a pénznek nem volt értéke, tehát falun a gyufa volt a valuta meg a só. Ezért kaptunk tejet, kenyeret ott kinn, és mégis megvolt a nyári táborozás.

Nyíregyházán nagyon régóta működött cserkészcsapat, 88-as szabolcsi cserkészcsapat volt a neve. A Kossuthban volt élet. Először Máczay Lajos volt a cserkészparancsnokunk, a hittantanár, akit a háború után halálra ítélték. A bűne az volt, hogy Amerika-ellenes cikkeket írt az újságba – ugye nagy haverság volt akkor

még a két nagyhatalom között –, és háborús uszítás volt a vád ellene. Az első népbíróági tárgyalás a városházán volt nyilvánosan, és akkor bizony halálra ítélték. Aztán kegyelmet kapott végül, de már nem lett belőle ember tovább, annyira megviselte, hogy már nem jött vissza tanítani se. Ő volt a cserkészcsapat vezetője, hitoktató, vallástanár a Kossuthban, és hát ő vitte, szorgalmazta a cserkészmozgalmat. De mire mi Tiszabercelre mentünk, akkor már a Rimaszombatból áttelepült Pazonyi Béla volt a cserkészparancsnok, és ő vitt bennünket. A legnagyobb nyomorúság idején, de hát a cserkészélethez a táborozás hozzátartozott. Az meg külön történet, hogy milyen sátrink voltak. Össze-vissza, mindenféle ponyvából alakítottuk ki a sátrakat, mert önállóságot tanultunk. Ott magunknak főztünk! Év közben meg – hetente volt talán alkalom – cserkész-próbákra készültünk, ami aztán előrelépést jelentett a cserkész-ranglistán is.

A másik tábor, az már '47-ben volt, amikor lenn voltunk Fonyód-Bélatelepen. Ott is sátorban laktunk, és volt a rengeteg nóta, minden este tábortűz volt. Olyan hangulatot teremtettünk, hogy még a nyaralók is körénk gyűltek... rengeteg népdalt tudtunk.

1948-ban államosították a Kossuth Gimnáziumot is, persze nem helyi szinten ment ez. Mit tudunk csinálni? Jött a rendelkezés, nem emlékszem arra, hogy lett volna valami ellenállás. Hát ezt fent a kormányzat intézte, államosítás, kész, itt csak jóvá kellett hagyni. De még akkor a hittanórák is megvoltak rendesen nyolcadik gimnáziumban. Smid Lehel volt akkor a hitoktató lelkészem, és úgy emlékszem, hogy a hittanórákat még akkor tartottuk ott az iskolában. Legalábbis én nem emlékszem rá, hogy ez kimaradt volna a tanrendből.

Isten ezen az úton segített, hogy teológiára menjek

Talajjavító, futballbíró és munkaszolgálatos katona...

Leérettségiztem. Túl lettünk rajta. És akkor következett az, hogy valahova továbbmenni. Jelentkeztem is főiskolára, földrajz-természet szakos tanár akartam lenni. Egerbe és Debrecenbe is beadtam a kérvényt, és Debrecenbe kellett menni felvételizni. Aztán létszám feletti lettem. Papgyerek. Akkor azért már a munkás-paraszt gyerekeknek volt elsőbbségük mindenféleképpen, s a régi rendszer embereinek a

gyerekeit háttérbe szorították. Így aztán egy darabig napszámban segítettem valamit. Ne lógjon az életem...

Majd elfelejtettem, hogy én akkor – mit ad Isten –, még nyolcadikos gimnazista koromban levizsgáztam, mint futballbíró! Sose tudja az ember, hogy mit miért... Akkoriban mint futballbíró működtem is sokat. Az 1951-es évben Szabolcs megyében én voltam a legtöbbet működő játékvezető. Mivel én ráértem, engem küldtek... Hogy ez a sok szabad időm volt, mert nem vettem fel, bejártam a játékvezető-testületbe; volt egy irodánk, ott lógtam meg figyeltem. Kártyáztak ezek a vénemberek, az idősebbek, én meg elbáméskodtam közöttük, teljen az idő. Akkor a játékvezető testületnek az elnöke volt Staub Laci bácsi. Staub László, zsidó ember, bőrüzlete volt a piac mellett.

Akkoriban alakultak mindenféle vállalatok, és egy ilyen új vállalatnak ő lett a főkönyvelője, ez a Staub Laci. Hívott, hogy menjek... Érdekes volt a neve: Szervestrágya-gyűjtő Nemzeti Vállalat. Ez mit jelent? Vécépucoló társaságot. Ilyen szépen elneveztek bennünket. Sok választásom nem volt, mentem. Kitalálták, hogy ezeket a pottyantós vécéket tőzeggel kezelik. Tőzeget szórtak be, s aztán mikor megtelt, akkor összekeverték és elhordták a földekre trágyának. Az első időben, mint napszámosoknak, nekünk az volt a dolgunk, hogy kimenjünk ezekkel az emberekkel a házakhoz, akik felmérték a vécét: milyen tartalmú, mennyi van benne, s innen a papírmunkát az ember csinálta. Tartott legalább egy hónapig, és akkor január táján felajánlotta nekem Laci bácsi, hogy pénzbeszedő legyek, mert ezért a tőzeges kezelésért fizetni kellett az embereknek. Négyen voltunk, négy deklasszált¹¹ elem: katonatiszt volt az egyik, Groska Jani bácsi, akkor Godiner bácsi – zsidó volt az is, Staubnak a sógora, fatelepe volt kinn, a naményi vasút mellett, ahol most a gázelosztó van – meg még volt egy régi nyugalmazott rendőr, Kaszás bácsi. Felosztottuk négy részre a várost magunk között.

Meg volt szabva, hogy egy kétszobás lakásnál mennyi az összege, és akkor azt nekünk kellett beszédni. Én azt hiszem, hat vagy nyolc forint volt, és nem a kipucolást fizették, hanem a tőzeget, de azt nem mi csináltuk, tőlünk függetlenül végezték a vécék tőzeges kezelését. Mi négyen a havi díjat szedtük be. Az enyém volt a bujtosi rész. Én azt mondom, hogy nem volt véletlen ez sem, hanem az Isten ezen az úton készített engem, hogy lelkészi szolgálatra menjek később. Miért mondom ezt? A Bujtos nagyon nyomorúságos volt! Amikor bement az ember a házakba, lakásokba,

rengeteg nyomorúságot látott, elesettséget. Tehát beleláltam ott a viszonyokba, és nem tudtam érzéketlen, érzelemmentes maradni.

A másik meg, amiért állítom, hogy nem volt semmi se véletlen... ugye, említettem, hogy futballbíró is voltam. Bizony, annak is hasznát láttam. 1952 februárjában behívtak katonának. A sorozási lapomra az volt írva: „apja pap, osztályellenség”. Engem tehát nem fegyveres szolgálatra hívtak be, hanem „építő katonának”, lényegében munkaszolgálatosnak. Minket fegyveres őr őrzött. Vittem magammal a sípomat is, és hát a foci, az mindenhol előkerül, ennyi férfiember közt különösen, valamivel az időt el kellett tölteni, ha épp nem dolgoztattak bennünket. Persze én vezettem a meccseket. Ezzel mindjárt másképpen néztek ott is rám. A katonaság ideje alatt – és ez ugyancsak nem volt véletlen – az embert arra tanították meg, hogy nem vagy a magad ura. Mindig éreztették, hogy velünk nem kell elszámolni, mi vagyunk a selejt. Salakok vagyunk a nép számára! Ezért ott az ember megtanulta az alázatosságot, és én rádöbbsentem, hogy nem énbennem forog a világnak a tengelye... Alkalmazkodni kell.

Kecskemétre vonultunk be, de aztán tizenhárom helyen voltunk! Sok ideig sehol nem tartottak bennünket, nehogy valamit csináljunk, nehogy otthon érezzük magunkat, nehogy valami zavart keltsünk. Úgyhogy folyton vittek bennünket, még Nyíregyházára is hazahoztak. 1952 karácsonyán Nyíregyházára vonultunk, mert a Vay laktanyában dolgoztunk valamit. Karácsonykor olyan laza volt ott a fegyelem, hogy a karácsonyt otthon ünnepeltem, és nyugodtan otthon tölthettem volna az éjszakákat is.

Innen Nyíregyházáról is érettségizett gyerekek voltunk, osztálytársaim is egy jó páran. Úgyhogy ismertük egymást, így könnyebb volt, mert jó kapcsolat volt közöttünk. Kulákgyerekek voltak, rengeteg kulákgyerek faluról, földjük volt, azért sorolták be hozzánk. Összefortunk, megemberesedtünk, harcedzettek lettünk. Mindig építkezéseken dolgoztunk. Soha nem felejttem el, istenkísértés volt, ma is azt mondom: fenn a második emelet magasságában, 38-as falon betongerendákat cipelni... nem tudom, hogy maradtam meg. Városi gyerekként nem szokott ugye az ember ilyen munkához. Hatméteres, vagy nem tudom, de hatalmas betongerendákat vinni, négy ember kellett hozzá: fogni egyik végén, másik végén, együtt mozdulni a mélység fölött, és nem emlékszem, hogy lett volna valami korlát ott mellettünk. Megmaradtunk. 27 hónap, tehát több mint két év volt.

Kecskeméten kórházat építettünk, talán katonakórházat. Általában betonmunkát bíztak ránk, betonkeverést és mindent, ami az építkezéssel kapcsolatos volt. Volt olyan időszak, hogy nyári táborokat mentünk építeni. Ez azt jelentette, hogy a tiszti iskolásoknak sátrak alatt fonást kellett csinálni, befenni vesszővel bizonyos magasságig. '53 telén Pécssett voltunk lenn, a pécsi tiszti iskolának a táborát csináltuk, Kővágószőlősen volt a tanyánk. Az volt a legkegyetlenebb. Akkor szakács is voltam. Ez még onnan adódik, hogy otthon anyám mellett a konyhában sertepertéltünk, elfoglaltuk magunkat, beletanultunk, hogyan készül az étel. Egy szakasz volt csak oda kivezényelve, a többiek benn aludtak a faluban valami iskolaépületben. Ketten voltunk a konyhában, ketten főztünk, és mi meg valami felvonulási épületben maradtunk. Nádpadló volt felettünk, úgyhogy kiláttunk, láttuk az eget. Hideg tél volt, nagyon hideg. Amikor kitavaszkodott, felmentem a hegyoldalba, láttam az ibolyát, letérdeltem, hálát adtam Istennek, hogy azért csak melegebb idő jön már, és nem kell megfagyni ottan.

Kecskemétről Pusztavacsra kerültünk, ott lőszerraktárt építettünk, kőműveseket szolgáltunk ki, akkor felkerültünk Budapestre, aztán Szentendrén is dolgoztunk. Iszkaszentgyörgyön, a Dunántúlon is voltunk, nem tudom, kinek csináltuk a táborát, de ott is csak egy szakasz volt, mert nem voltunk ott sokan egyszerre, úgyhogy, a nagy felső tisztek nem voltak ott akkor. És bejártunk templomba Iszkára! Kaptunk engedélyt rá. Négyen-öten összeszedelőzködtünk, és egyenruhában – hisz nem volt más – elmentünk a református templomba. Olyan sűrűn mentünk, hogy már majdnem presbiterek lettünk! Nem lett baj belőle, mert ott ezek a tiszthelyettesek megengedték, vagy talán csak szemet hunytak. Mindenesetre, ez is hozzátartozott, hogy ha akartunk, a templomba is elmentünk. Nem szóltak bele, nem tiltották meg. Aztán ami megint nagyon kegyetlen volt, amikor Balatonaszófn az ávós tiszti tábornak csináltuk a helyet. Forró nyár volt, penészes volt a kenyér, a hús bűdös... Na, és még meg is aláztak bennünket. Mondta az őrnagy, aszongya, „Maguk között volt már valaki katona?”

Ezek azért fontosak, hogy Isten engem előkészített a lelkeszi szolgálatra. Megmártott ebben-abbban, hogy lássam a nyomorúságot. Lássam, hogy alázat kell, mert csak egy sróf vagyok, nem én vagyok a tengelyben. Hát ez mind-mind kellett. S az ember sose tudja, mi miért történik, meg minek kell történnie. Valami mindig valamiért történik.

Amikor leszereltem 1954. április 27-én, visszamentem a vállalathoz, ugye akkorra az is átalakult már. Talajjavító vagy a fene tudja, milyen néven volt, de már az irodaházban voltunk. A Zöld Irodaházban volt a hivatal, és akkor gépkocsi-előadó lettem vagy mi a csoda. Papírmunkát kellett, ha kellett valamit csinálni. Oda mentem vissza április végén, ősszel meg mentem a teológiára. Közben beadtam a teológiára a jelentkezésemet, mert az megérett bennem.

Teológia

A bátyám akkor már végzett a teológián. Neki egyenesebb útja volt. Ahogy már említettem, a Refibe járt, de ötödiktől átjött a Kossuthba (persze nem maradt nagypapáéknál, csak amíg a negyediket befejezte ott), és végül itt végzett Nyíregyházán. Őneki egyenes volt az útja, nem volt semmiféle kitérő, érettségi után ment a teológiára. Tatabányán kötött ki, 48 évig volt ott lelkész.

1954-et írtunk, olyan nagy jelentkezés nem volt akkor. A nyomás érzékelhető volt. Mi tizenhárman kezdtünk, és itt Magyarországon abból az évfolyamból négyen végeztünk. A négyből három papgyerek, meg Bárdossy Tibi, aki irsai lelkész volt. Ketten vagy hárman kimentek: Szilas Attila disszidált, Láng Karcsi is disszidált 56-ban, a többi úgy lemorzsolódott. Ketten voltak, akik lemaradtak egy évfolyammal, vizsgák miatt vagy egyéb ok miatt... hát ugye abban az időben sok oka lehetett a lemorzsolódásnak. Nem felejtsem el soha, anyám mesélte, hogy Káldy püspök¹² jött Nyíregyházára, valami egyházi esemény volt. Ahol a Geduly ház van, ott volt a lelkészi hivatal, a Harstein-házban. A templomból kijöttek, az asszonyok mentek a járdán, Káldy püspök megállt, és az édesanyámhoz fordult: „Engedelmet kérek, nem mehetek el anélkül, hogy ne köszöntsem azt az édesanyát, akinek két fia lelkész!” Őt ismerte, mert a gyenesi konferenciára¹³ anyám is járt, és akkor még Káldy az evangelizációs munkát végezte. Úgyhogy ez nagy dolog volt abban az időben: két fiú elmegy a teológiára, teológiát végez abban a bizonytalanságban...

A bátyám még Sopronban járt, amikor ők végeztek, akkor jött a Teológia Budapestre, tehát én már a fővárosban kezdem a tanulmányokat. Nekem végeredményben az érettségi után öt év kimaradt. Ez nem könnyű indulás, újra tanulni, újra beülni a padba... de elvégeztem.

Volt, hogy a teológián az öt évfolyamban az összlétszám 31 fő volt. Megegett, hogy egy évfolyamon egyedül volt egy hallgató. Még itt kikíváncozik belőlem nagyon, hogy amikor a többi egyetemre nem vették fel ezeket az értelmiségi gyerekeket, akkor azért elmentek a teológiára sokan. És akkor rájött a kormányzat: ja, ezek az okos, művelt emberek mennek a teológiára, hát akkor magunk ellen dolgozunk végeredményben! Tudományos alapon elkezdd ott munkálkodni az értelmesebbje, annak mégse lehet jó vége... S akkor utána lazították a korábbi szigort, és akkor papgyerekeket is felvettek már máshová is.

1956 – A tankok ott mentek el előttünk

A teológusévek alatt volt 1956. Ugye én mindenben benne vagyok, mindenben, nem szabad kimaradni semmiből. Amikor teológiára mentem, Hűvösvölgyben volt kinn az otthon, ahol most a szeretetotthon van. Ott volt a teológus-szállás, és onnan jártunk be a mostani Fidesz székházba, a Lendvai utcára, ahol akkor volt a Teológia. Onnan jártunk be az 56-os villamossal, aztán a kisérdalattival mentünk a Hősök teréig, és ott van száz méterre a Lendvai utca sarka. Aztán a rákövetkező évben – egy vagy két év volt? – beköltöztünk a Hűvösvölgyből az Üllői útra. Az Otthon odaköltözött az Üllői úti székházba, fel a második emeletre, s akkor ott volt a tanyánk, a szállásunk. Na, és akkor ott ért bennünket az 56-os eseménysor. Ott voltunk az orvosegyetem mellett, és akkor jöttek ezek a mozgolódások. Alakult, hogy hát felvonulás lesz, akkor az orvos-egyetemisták szóltak nekünk, hogy gyertek ti is, tehát akkor mi is beálltunk a sorba, és vonultunk. Vártuk, hogy Piros belügyminiszter¹⁴ adjon engedélyt, mert először nem adott engedélyt rá, hogy menjen a menet. Aztán délután kettőkor, amikor végül, nem tudom milyen hatásra, de elindult a menet, akkor az egy felejthetetlen dolog volt! Összekarolva mentünk a Petőfi-szoborhoz először, aztán onnan végig a Kiskörúton, át Budára a Bem-szoborhoz, aztán vissza a Parlamenthez. Végig összefonódva, és énekeltünk magyar népdalokat meg ki tudja, mit még, a nép meg ott állt a járdán. Ők is sírtak, mi is sírtunk...

Nem tudom, mit hittünk. Nem gondolkodtunk, csak mentünk, mentünk, benne voltunk, mentünk... A Parlament előtt álltunk meg. Aztán ott maradtunk, az volt a követelés, hogy Nagy Imrét... Alig lehetett hallani, aztán pedig el akartak bennünket onnan űzni, és akkor leoltották a villanyokat. Már este volt, és elkezdtük, hogy mi a sötétben is

maradunk. Az egyetemisták a jegyzeteket gyűjtötték meg, hogy fény legyen. S akkor kijött aztán valaki, mondta, Nagy Imre mégis megszólal, de akkor jött a hír, hogy lövik a fiúkat a Rádiónál, és akkor elindultunk a Rádió felé. Amikor odaértünk a Nemzeti Múzeum elé, akkor már gépfegyverropogás hangzott a Rádiótól, akkor már villamos állt jobbra-balra, úgyhogy ott nagy volt a mozgás már, és akkor – hát nem tudom, meddig – ott voltunk. De akkor ott már ment a harc...

Tovább nem mentünk, nem vettünk részt az eseményekben, de a kollégiumunk az Üllői úti székházban volt, benne volt a Kilián laktanya - Kálvin tér - Rádió háromszögében. Az Üllői út 24. beleesett ebbe, tehát a tankok ott mentek el előttünk, s akkor be is lőttek, az egyik szobát kilőtték nálunk, kapott egy találatot. Úgyhogy ott olyan mozgás volt, hogy három hétig akkor pincében aludtunk. Én nem nagyon mozogtam kint, de volt, aki tejért vagy kenyérért kiment. Azt nem szabad elfelejteni, hogy akkor Budapest mellé állt az ország, s ez óriási dolog volt. Teherautók jöttek, élelmiszert hoztak, krumplit, kenyeret, húst, úgyhogy a mi konyhánk is kapott egy marhalapockát.

Még élmény volt az alatt a pár nap alatt, október 23. és november 2. között, hogy akkor ledöntötték a Sztálin szobrot, s azt behúzták az Akácfa utcáig. Oda elmentem, és megnéztem. Azt hallottam: „Aki köpött, menjen már, férjen oda más is!” Volt, aki vasfűrészszel ment, emlékdarabot vitt belőle!

De mondom, közülünk senki részt nem vett megmozdulásokban, mert az, hogy elmentünk a felvonulásra, az nem jelentett semmit végeredményben. De hát ez nagy dolog volt. Óriási emlék marad mindannyiunk számára az az együttérzés, az a felszabadultság... Hanem két református teológust lelőttek az ávosok¹⁵. A Ráday utcában volt a Teológia, két gyerek beteglátogatásról jött hazafele. Mentek át az úttesten, amikor valamelyik háztetőről mesterlövészek, lesipuskások végeztek velük. Ott temették el őket a Teológia udvarán ideiglenesen.

56 után Vető püspök¹⁶ lemondott, és Túróczy püspök úr jött vissza, a déli egyházkerületben pedig Ordass püspök¹⁷ úr. Az ő Deák téri első szolgálatán persze ott voltunk, úgyhogy az is óriási élmény. Túróczy püspök beiktatásán a Várban is fenn voltunk, hozzá tartozott az életünkhöz. A teológián azonban visszarendeződtek a dolgok, és a tanárok közül akkor hármat kiszórtak – Karner Károlyt, Wiczián Dezsőt, Sólyom Jenőt –, ők a végén már nem tanítottak bennünket, utolsó évben már nem.

Szupplikáció

Folytattuk a tanulmányokat, készültünk a szolgálatra. A teológián volt olyan is, hogy cserediáknak, cserehallgatónak lehetett lenni, például a reformátusoknál. Én is voltam, Debrecenben voltam cserediák Magyar Lacival, Sikter Bandival meg Nagy Pistával, talán így voltunk négyesben. Egy hétig voltunk Debrecenben. Megismerni egymást, barátkozni, kapcsolatot építeni, ennyi célja, értelme volt. Az ember belehallgatott, belenézett az előadásokba, megmutattuk, hogy mi is vagyunk, ez csak ennyiből állt. A mi időnkben külföldi ösztöndíj, utazási lehetőség nem létezett.

Már elsős koromban is jártam szupplikálni¹⁸, kiküldtek bennünket, merthogy kevesen voltunk. Azt hiszem, Tállyán volt az első szupplikációm, aztán, mondhatom, az összes borsodi falut végigjártam: Tokaj, Sátoraljaújhely, Arnót, Ózd, Miskolc, meg itt az egyházmegyében Debrecen, Kölcse... Nyíregyházán is kétszer szupplikáltam. Lehetett volna menni máshova is, nem volt kikötés. Elmentem Ipolyvecére is, az Nógrádban van. Kíváncsi voltam rá, mert mint munkaszolgálatos katona, mikor a Bem laktanyát építettük a Hungária körúton, a kőművesek kiszolgálói ipolyvecsei lányok, asszonyok voltak, és a ruhájukon rajta volt a Luther rózsza¹⁹. Na, mondom, elmegyek hozzájuk, hátha megismernek, ezt a falut meg kell nézni. Melengette a szívemet, hogy nahát, Luther-rózsát hordanak ezek az asszonyok, lányok. Ez jó volt. ... Évente négy-öt helyen is voltam szupplikálni.

Ehhez hozzá kell tenni, hogy amikor elsőéves teológus voltam, még külön volt a dél-szabolcsi misszió Nyíregyházától, tehát a dél-szabolcsi egyháznak két lelkésze volt, Megyer Lajos bácsi, meg Fábry Pista. Fábry István a kálmánházi körzetben volt, Lajos bácsi meg a nyírszőlősiben. Annak érdekében, hogy ők el tudjanak menni nyári szabadságra, én nyaranta be voltam osztva. Volt egy dongó-kerékpár²⁰, amivel mentem. Nyírszőlősre is, Kálmánházára is. Soha nem felejttem el, hogy Lajos bácsi kivitt Ludastóra. Megérkeztünk este, megtartotta ő a bibliaórát, aztán másnap én tartottam az istentiszteletet. „Lesz egy keresztelő is!” – mondják. Lajos bácsi rám néz: „El tudod végezni?” – El. S akkor én megkereszteltem azt a gyereket másnap. Nyírszőlősön is, még megvan, hogy kit kereszteltem először. Nyaranta ez volt, ezzel telt, és közben meg a szabad vasárnapokon mentem szupplikálni. Borbánya, Nyírszőlős – ez volt egy kör, a másik körzet Butyka, Csanak, Vadas, Kálmánháza.

A bokortanyákon bevett szokás volt, hogy házaknál tartotta a lelkész az istentiszteletet, de itt iskolákban volt a szolgálat, Butykán is iskolában voltunk, meg Csanakon. Engedélyt kaptak, vagy valami, a folyamatosság megvolt. Vadason is... Szerettem ezeket a szolgálatokat, mentem.

1959-ben végeztem a teológián, július 19-én megvolt a felszentelésünk. A Deák téren három papfiúnak volt a szentelése egyszerre. Csodálatos, felemelő érzés volt. Mögöttünk a három lelkész-édesapa állt. Hát olyan egyháztörténeti esemény! Nagyon szép volt. És amikor megvolt a felszentelésünk, akkor Vető püspöktől kaptam kirendelést Sopronba.

Segédlelkészi évek

Kálmánháza

Ez is mondjuk, egy kortörténeti érdekesség, mert abban az időben nem volt szabad mozgása Magyarországon az embernek a határsáv miatt, úgyhogy a határsávra külön engedélyért kellett folyamodni, az meg ugye, idő. Ameddig ez nyélbe ütődik, elrendeződik, addig a püspök Dél-Szabolcsba helyezett engem segédlelkésznek. Segíteni. Megyer Lajos bácsival voltunk együtt, és én vittem a kálmánházi részt. Fábry Pista már akkor nem volt itt, elkerült Mezőberénybe vagy Kondorosra, nem is tudom, valahova megválasztották őt. Dongóval jártam ki, mint előtte is, Dél-Szabolcsban végeztem a szolgálatot a beosztás szerint. Otthonról jártam, nem volt szolgálati lakás. Nem volt itten sehol, csak Megyer Lajosnak volt szolgálati lakása.

Érdekes, hogy most, mikor Kálmánházán volt a templom 70 éves jubileuma, akkor odajött hozzám egy asszony, és azt mondta, hogy én őt tanítottam hittanra. Nem felejtett el, pedig mindössze három hónapról volt szó, de jártam valóban hittanórát tartani. Akkor is akadályoztatás volt, akár az istentiszteletre, akár a hittanra gondolunk, de azért ott még egy pár gyerek volt Kálmánházán. Sőt még akkor szerveztem csak a hittanórákat, mert be kellett iratkozni előbb. Még Petőfitanyára is kimentem, ott is volt iskola, ott is beszéltem az igazgatóval, hogy majd én fogok jönni hittanórákat tartani. Ehhez az időszakhoz tartozik, hogy Kálmánházán ekkor eskettem először. És mindjárt két párt – ha lúd, legyen kövér! Emlékszem, egyiknek még folyt a szertartás, a másik már ott állt mögötte, már alig várta, hogy befejezzem.

Három hónapig tartott, míg ez elrendeződött, úgyhogy szeptember 1-jétől volt a kinevezésem Sopronba, és csak december 5-én tudtam odamenni.

Sopron

Akkor aztán Sopronba kerültem, amikor elrendeződött az engedély. Ott akkor út közben igazoltatták az embert többször is: hova megy, merre megy, meg van-e az igazolványa, stb.

Sopronban nagynevű lelkészek és elődök voltak a gyülekezetben, és én, szerény kis káplángyerek oda bekerültem. A hallgatóság között ott három professzor is volt néha! A segédlelkész a fő istentiszteleten nem nagyon szolgált, talán ha a hónapban ötödik vasárnap is akadt. Megvolt a rendes beosztásuk a lelkészeknek, előre két-három hónapra mindenkinek, hogy ki milyen szolgálatot végez. Ott összeültek, és beosztották. Három lelkész szolgált, három parókus lelkész volt. Ez visszamaradt a régi időből, amikor még valóban nagy gyülekezet volt a soproni. Tudjuk, hogy rengeteg németet kitelepítettek annak idején, a gyülekezet akkor csappant le, de a három lelkész státuszát még megtartották. Ott akkor is volt német istentisztelet minden vasárnap, és hét közben is voltak alkalmak... Azért a reggel nyolcas meg az esti hatos istentiszteletre be voltam osztva. Aztán pedig az ifjúsággal való foglalkozás, az volt rám bízva ott, no meg a segédlelkésznek volt a dolga, hogy a szociális otthonba menjen tartani istentiszteletet. Ez egy elfekvő szociális otthon volt, de oda is kéthetente elmentem és tartottam az istentiszteletet. Ez az idősotthon is állami intézmény volt, magának a gyülekezetnek nem volt már semmije abban az időben, már az államosítás után voltunk, a líceumot elvették, az általános iskolát elvették...

Szép időt, húsz hónapot töltöttem el ott. Jól éreztem magam, mert az ifjúsággal foglalkoztam. Nagyon sokat pingpongoztam a gyerekekkel, a fiúkkal nagy csatákat vívtunk, kirándultunk jobbra-balra. És aztán a későbbiekben sor került arra... hát végeredményben onnan nősültem. A gyermekmunkában vett részt a leányzó, akit aztán később elvettem. A gyermekmunkában, ifjúsági szolgálatban már régóta benne volt, gyerek bibliakört tartott, az ifjúságnál tartóoszlop volt ez a leányzó. A megismerkedés megtörtént, de... hogy mondjam ezt, tudtunk egymásról, oszt kész. Akartak, vagy nem akartak, de hát fiatal ember voltam, és ugye egy fiatal káplán, az kelendő esetleg, meg

lehet fogni esetleg... Lehet, hogy volt ilyen szándék is, na de én ellenálltam mindennek, azért úgy talonban maradt...

Sopronban régi gyülekezeti épületek voltak, aztán a gyülekezeti terem szomszédságában, a Szent György utcában kaptam egy szobát, ahol lakhattam. Ma már segédlelkész fürdőszoba nélkül nem megy sehova, de ez nem olyan világ volt. Ó, nem, az egy régi épület volt, még vécébe is ki kellett menni, végig a folyosón! Fürdőszoba nuku, nem volt. Vendéglőbe jártam kosztolni, jegyet vettem, öt jegyet. Nem is emlékszem, mennyi volt a papi illetményem ezekben a történelmi időkben. Valamennyit biztos kaptam, de majd amikor Kölcsére kerültem, tehát 1962-ben, nekem 380 forint volt a fizetésem, a segédlelkészi fizetést ehhez arányítva kell elképzelni, a szám nem is lényeges. Nem éreztem szegény embernek magam, megvolt végeredményben mindenem, soha nem voltam nagyigényű. Megbecsültem a forintot mindig. Egész életemre kiterjed, hogy ami nehezen jön, azt nem fogom tova lebbenteni egy pár pillanat alatt.

Arra az időre az bizonyára rányomta a bélyeget, hogy a német kitelepítések után vagyunk. Megfogyatkozott a lélekszám, ez a templomi látogatottságon is meglátszott, a német nyelvű alkalmakon különösen. Nem szűntek meg azért, nem, az még mai napig is német gyülekezet, és a német istentisztelet megvolt akkor is. Reggel nyolckor, tízkor meg este hatkor volt magyar istentisztelet; és kilenckor minden vasárnap német istentisztelet. Hogy odalett a gyülekezet nagy része, gondolom, azt valahogy mindenki magában elrendezte, mert erről különösebben nem esett szó. A lelkészek maguk között se értékelték, nem emlékszem rá, hogy szó lett volna róla, hogy sajnálkozzunk, mert nincsenek. Hát mindenki végezte a dolgát, az volt.

Sopron városa önálló gyülekezet volt, mert külön volt Ágfalván is, Bánfalván is lelkész, sőt, még Balfon is. Később vonták ezt össze, úgy emlékszem, Balf Bánfalvához került, sőt Ágfalvára is elment Weltler Ödön. Most mindegyiknek van önálló lelkésze már, visszaállították a régi rendet.

Budahegyvidék

Húsz hónapig voltam Sopronban, de a segédlelkész, az olyan, hogy kapja az ukázt, oszt gyerünk tovább. Budahegyvidékre kaptam segédlelkészi beosztást, három

hónapig voltam ott mindössze. Hidegkúton laktam kinn, a templom alagsorában volt egy ágy. Sztéhlo Gábornak²¹ a helyére mentem, már olyan értelemben, hogy ő is ott lakott egy függöny mögött a templom alagsorában. Ablaka nem volt, hanem magára a teremre, arra nyílt tér. Egy ágy volt benne és Sztéhlo Gábornak az imazsámolya. Azt én utána a családtól elkértem, és itt van nálam. Csak látásból ismertem Sztéhlo Gábort, nem is igen tudtam róla akkor semmit, hogy ő mit csinál, mi a missziója. Az az imazsámoly engem úgy emlékeztet Sztéhlorára, mint imádkozó emberre. Ott a térdeplő zsámolyon, azon a párnázott részen a két térdének a helye ott volt. Úgy gondoltam, azért kell nekem, hogy emlékeztessen arra, hogy az imádság nagyon fontos az embernek az életében. És itt van ez a térdeplő, azóta is.

Na, hegyvidék. Megint egy város, fővárosi gyülekezet, úgyhogy ott szigorúbb beosztása volt a lelkészeknek. Zoltai Gyula volt a főlelkész, szigorúan kiírta, melyik segédlelkésznek mi a dolga. Precízen be kellett számolni, erről, arról, mindenről. Be voltam osztva, tettem mindent, ami a lelkész munkában előfordulhat...

Erre az időre esett édesapámnak a végső betegsége, ez 1961. Úgyhogy el is kéredzkedtem, hogy hazajöjsek meglátogatni apámat. Nem akart engedni a főnök, de azt mondtam, akkor fizetés nélküli szabadságot kérek, és hazamegyek az apámhoz. Ez augusztusban volt, és tényleg hazajöttem. Apám kórházban volt már akkor, én úrvacsoráztattam a kórházban, és aztán majd visszautaztam. Augusztus 31-én meg is halt ott a kórházban. Ez ezt a három hónapos időszakot annyiban megrövidítette, hogy nem voltam mindenféle vonatkozásban teljes lelkész ott.

Apámat négy hónap leforgása alatt a rák elvitte. Még a 70 éves születésnapját megünnepeltük áprilisban, aztán augusztus 31-én meghalt.

Három hónapja szolgáltam a budahegyvidéki gyülekezetben segédlelkészként, amikor megcseréltek engem Szelényi Zolival, aki Csepelen volt segédlelkész. Ő beteg lett, gondolom, közelebb kellett jönnie az ellátáshoz.

Csepel

Csepel – nem is tudom, mi lenne rá a megfelelő jelző. Kedvemre való volt. Önálló voltam. A főnököm Mezősi György volt, az Evangélikus Élet szerkesztője, tördelője –

és rengeteg más dolga volt –, ő azt csinálta, a gyülekezetet meg hagyta rám, Ott kevesebb volt a gondja, mert én élveztem azt. Hozzánk tartozott egész Csepel-sziget, le egész Ráckeveig. Oda én jártam nagyjából, meg ott szerveztem a gyülekezetet. „Nahát, valaki szedje már össze az egyházfenntartást!” – s akkor vállalkozott valaki összeszedni. Soha nem volt annyi konfirmandus Csepelen, mint mikor én ott voltam segédlelkész. Pontosan ebből a sok személyes találkozásból, mert feljártam a gyülekezetet össze-vissza, úgyhogy akkor volt tán 16 konfirmandus Csepelen. Hát mentem, a meglévő címeket látogattam, és élveztem, hogy önálló vagyok, hogy felélesztem, vagy felveszem ezeket a kapcsolatokat.

Amikor a konfirmandusokat próbáltam összeszedni (ugye az anyakönyv alapján ment az ember), volt olyan, hogy becsengettem: „Konfirmáció-ügyben jöttem, a gyerek elérte a kort.” Az ember megkérdezte a fiát: akarsz konfirmálni? És ha azt mondta, nem, hát jó napot kívánok, mit lehet tenni, nem volt mit csinálni. Érvelt az ember esetleg, hogy keresztelés alkalmával, ugye azt fogadták, hogy elkísérik a gyereket, de ha valaki nem akarta, nem. Na, hát nagyon szép volt így is, tizenhat gyerek összejött! Bárdossy Tibi jött utánam Csepelre, ő is összeszedte a gyerekeket, úgyhogy volt utánpótlása a gyülekezetnek.

Tíz hónapig voltam Csepelen. Ott konyha nem volt, csak egy szoba meg egy előszoba, meg még valami kis helyiség... hát fürdőszoba nuku, az ilyesmi még nem volt természetes. Na, de az alagsori egy ágyhoz képest ez is már valami!

Minden héten kétszer volt reggel nyolc órakor istentisztelet. Volt úgy, hogy háromnegyed nyolckor bekopog a főnök az ablakon: „Eredj fel prédikálni!” Na, mondom magamban, pajtás, ezt beszüntetjük! Ilyesmi nincsen, hát ez a szolgálatnak a rovására megy, nem lehet csak úgy hasalni! Egy kezdő emberrel ezt nem lehet megtenni, úgyhogy előálltam: osszuk be! Úgy is lett valóban, hogy mindig előre tudtam, mikor kell nekem menni. Önálló voltam ott, amit csináltam, a saját lelkiismeretem parancsára tettem. Nem volt kiadva, előírva hogy mi a teendőm. Szabad voltam.

Rudabánya

Amikor a tíz hónap lejárt, kaptam egy újabb kinevezést vagy kiküldést Rudabányára, egy bányásztelepülésre. Az volt valamikor, régi gyülekezet, de miután a bányát

beszüntették, ott is néhány lélek volt csupán. És hatalmas terület: Edelénytől kezdve az egész Bódva-völgye. Sajókazán volt a főnököm, Solymár Bandi bácsi, és őneki is megvoltak a helyei, meg aztán nekem is megvoltak a helyeim, ahova járnom kellett. Ott is a Dongóval közlekedtem – én dongós gyerek vagyok. Mikor Edelénybe kellett elmenni, az tíz vagy húsz kilométerre volt – Dongóval, rossz utakon, és az már dombosabb vidék is volt –, de mentem és végeztem. Ott is nagyon sokat látogattam. Kíértésítés helyett azt csináltam, hogy elmentem szólni nekik, hogy jövök vasárnap. Az is szép emlék.

Egy gondnok néninek a házában laktam, ott volt egy aprócska szobám, mint egy félszoba, még akkora se. Egy ágy volt benne meg nem tudom, mi, és az udvarra nyílt. Szeptember táján kerültem oda 1962-ben, majd novemberben kaptam egy levelet a püspöki hivatalból, hogy felajánlják nekem Kölcset. Akkor jött be Kölcseről Benkóczy Dániel Nyíregyházára lelkésznek, és megüresedett Kölcse. Hogy elfogadom-e? Minden gondolkodás nélkül! Végül is haza jöttem. Írtam azonnal, hogy elfogadom, aztán november 30-án már költöztem is Kölcsére.

A testvérek, család

Közben a testvéreim élete is haladt. A bátyám ekkor már rég, 1951-ben végzett a teológián, tehát ő kész ember volt, túl volt már az ózdi és komáromi segédlelkészi évein, akkor már tatabányai lelkész volt. Én katonagyerek voltam még, amikor 1953-ban a beiktatására elmentem Tatabányára, és katonaruhában örökítették meg a beiktatásán készült fotókon.

Épp bátyám esküvőjére készültünk, mikor apám kórházba került. Úgy volt, hogy apám fogja esketni, de közbejött a betegsége, így aztán én eskettem meg őket. Tatabányán került rá sor – augusztus 20-án volt az esküvő –, és a teljes történethez tartozik, hogy megkértük az orvosokat, várjanak egy kicsit a műtéttel, nehogy a műtét közben meghaljon, és akkor az esküvő elmarad, vagy el kell halasztani. Én eskettem meg őket, a fiatal pár aztán hazajött és a kórházban találkoztak apámmal. Másnap megműtötték, áttételes volt, összevarrták és kész. Nem volt esély, rá pár napra meg is halt. Itt nyugszik a nyíregyházi temetőben.

Egy odaválósi, tatabányai lányt, egy régi-régi család, a Velits-család lányát vette el a bátyám. Az ősei még talán Majláthok is, meg van valami norvég rokonság is, a Gregersen-Labossa van Szombathelyen. A bátyám legkisebb fia, aki ugyancsak lelkész lett, felvette az anyai ősöknek is a nevét, és tartja is a kapcsolatot velük. A bátyám felesége, Velits Erzsébet bölcsődében dolgozott, négy gyermekük született. A legnagyobb fiú Lali, Lajos az apja után. Ő Gyarmaton végzett számvetési főiskolát, és ebben a szakmában dolgozik. És ott is négy gyerek van, tehát négy unoka már, a felesége tanárnő a Lajosnak. A második gyerek, Tomi állatorvos, és a felesége ugyancsak elvégezte a teológiát. Ott három gyerek van. A harmadik gyereke a bátyámnak Erzsébet, Lajoskomáromban élnek, a férje Decmann Tibor evangélikus lelkész, Erzsó pedig tanítónő vagy tanárnő. Az ő legnagyobb fiuk most vasárnap tette le a doktori esküt Budapesten. És Gyuri, a legfiatalabb lelkész Szombathelyen. Hát én nem tudom hány, tán tizennégy unokája van a bátyámnak, most hirtelen nem is tudom összeszámolni.

Volt olyan időszak, amikor a családban heten voltunk Luther-kabátosok, felszentelt lelkészek, mert az én Péter fiam meg a felesége is teológiát végzett. És ez óriási dolog azért. Hála Istennek, hogy ez így alakult.

Az öcsém, Labossa Gusztáv tanárember volt, és a felesége is tanárnő, Kemecsei Borbála. Ők itt Nyíregyháza egyik városrészében, Sóstóhegyen tanítottak elejétől végig, vagy harmincnyolc évig. Mind a ketten innen jártak ki Nyíregyházáról, a Luther házból. Ott két fiúgyermek van. Guszti egy jól menő szülész-nőgyógyász Pécsen, és a másik fiú is elvégezte az orvosit, de annak félbemaradt az élete. Kitűnően elvégzett mindent, de a sok tanulás megártott neki. Úgy néz ki, hogy munka nélkül itthon van segélyen az anyja mellett. Gusztikáéknál is van egy orvostanhallgató-unoka, és van egy hároméves, a kis Zsigmond.

Bátyám is, öcsém is meghalt már. A bátyám 2000-ig volt a tatabányai gyülekezet lelkésze, esperes és püspök-helyettes is volt, a város díszpolgára lett, és 2002-ben bekövetkezett halála után a tatabányai temetőben, díszsírhelyen nyugszik. Az öcsém is köztisztviselő ember volt Nyíregyházán, a helytörténetben, városvédelemben jeleskedett, a városvédő egyesület elnöke volt tizenhárom éven keresztül, haláláig, 2010-ig. Őt itt Nyíregyházán temették el.

Lelkészi évtizedek – Kölcse, a keleti evangélikus végvár

Elfogadtam a kölcsei meghívást, 1962. november 30-ára ígérkeztem oda. Az esperesem, Megyer Lajkó bácsi vitt ki talán, és ott mindjárt azt mondták, hogy másnap temetés. Na, jól van, mondom, akkor azzal kezdem a szolgálatot. Lalát, a bátyámat ismerték, mert volt ott annak idején, mint teológus; evangelizációk voltak akkor Kölcsen, és akkor ő szolgált közöttük. Mint teológus, én kétszer is voltam szupplikálni Kölcsen, úgyhogy annyira nem kellett már bemutatkozni.

Az én vágyam az volt, amikor teológiára kerültem, hogy egyszer végezzek, aztán valahova az Isten háta mögé elmenjek, valami faluba. Aztán azt kellett nekem meglátnom, hogy nem Isten háta mögött vagyok, hanem Isten a tenyerében hordoz. Mert hát azért az ember annyi áldást kapott, hogy ott tudtam szolgálni, nem volt az egy elvetendő hely.

Kölcse központi fekvésű község. Végeredményben orvos, állatorvos, patika, központi iskola, minden megvolt, még a három község – Kölcse, Sonkád, Füledd tartozott össze – közös téészének a központja is itt volt. Sőt a gyerekek Sonkádról és Füleddről ma is Kölcsebe járnak iskolába. Az első téészesítés hamarabb megvolt, aztán rosszul mentek a dolgok, és végül a nagy téészesítés csak '61-ben történt meg, amikor behajtottak mindenkit. A gyülekezet jómódú gazdákból állt. Azt lehet mondani, hogy amikor a kuláksors bejött, akkor legtöbb kulákot az evangélikusok közül vittek el börtönbe is, bányába is... Úgyhogy jómódúak voltak, de akkoriban alighanem egyelőre a tartalékból éltek. A téesz ugye ment, nem ment, de az biztos, hogy másképp ment a téeszben a gazdálkodás, a munka, mint előtte. Amikor bevitték az embereket, be kellett vinni a lovakat is – vagyis elvették. A saját fogatával, lovával béres volt, munkás volt csak odabenn. Az azért más helyzet, ha nem én vagyok az ura, hanem a lovam is ott van benn a közös istállóban, és én megyek, aztán vontatom. Mondjuk, azért a közös munkának is lett később látszatja. Én azt hiszem, hogy ez szorgalmas, dolgos falu volt, még a környező falvakhoz képest is, és ehhez hozzájárult az evangélikus gyülekezet.

Az meg, hogy ez a gyülekezet hogyan került oda, megint egy külön szám, mert végeredményben 100 km-es körzetben nincs evangélikus gyülekezet. Első dolgom volt utánajárni, de nagyon nem kellett kutatni, benne volt a történetben.

Ez a Tisza-Szamos-Kraszna vidéke, ott három ország határa is találkozik. Alföld ez még a javából, de tiszta időben ellátni a Kárpátokig, Ukrajnában a nagyszőlősi hegyekig. A községet amúgy a Túr folyó folyja körül csaknem 10-12 kilométeres szakaszon. A templom mellett egy kőhajításra van az Öreg-Túr. 1830-ig a Kölcsey család birtoka volt, a két név szorosán összetartozik.

Kölcsei történelem

A gyülekezet eredete egészen az 1700-as évek végére tehető. Pestisjárvány miatt elnéptelenedett a határ, és az akkori földesúr, VI. Kölcsey György telepeseket hozatott, a Felvidékről tótajkú emberek jöttek aratómunkásként dolgozni az uradalmakban. Minden évben visszatértek, de egyszer aztán megunták ezt a jövésmenést. Ez egy folyamat volt, a feljegyzések szerint 1764-től 1808-ig terjedt; eleinte télre visszajártak, később mesteremberek is csatlakoztak hozzájuk, aztán letelepedtek. Felső-Zemplén, Sáros és Abaúj vármegyéből érkeztek, és Penyigén, Sonkádön is megragadtak. Más felekezetűek közé kerültek, de nem akartak keveredni, asszonyért visszamentek, feleséget Klenócról hoztak ezek a tótajkú emberek, akik letelepedtek Kölcсэн.

„Mint telkes jobbágyok művelték a földet, majd 1848-ban ők is felszabadultak. Az általuk művelt birtokot meg is kapták. A bevándorlók száma ismeretlen, azonban a rendelkezésünkre álló adatokból világos, 1804-ben 37 lélek volt Kölcсэн, Penyigén 12. 1824-ben már 96, 1861-ben 250 lelket számoltak Kölcсэн” – olvashatjuk a helytörténetben.

Azt tudom mindenesetre, hogy 1808-ban már annyian voltak, hogy szerveződtek és leányegyházzá kérték magukat, Nagykárolyhoz akartak csatlakozni, az volt a legközelebbi evangélikus gyülekezet, de azért volt köztük egy takácsmester, aki tartott istentiszteletet. Tótajkú posztillás kötetből [*prédikáció-gyűjtemény*] olvasott fel nekik prédikációt, és összetartotta őket. Nagykároly 1808-ban anyásodott, addig a svábolasi gyülekezet gondozta a nagykárolyi híveket. Svábolasziból a lelkész évente hatszor tartott istentiszteletet Nagykárolyban, és a hitbuzgó kölcseiek szekéren, lóháton vállalták azt a 80 km-es utat, hogy úrvacsorázhassanak. A lelkész három nyelven, magyarul, németül és a kölcseieknek tótul hirdette az igét. Később a nagykárolyi lelkész látogatott Kölcсére, de csak évente kétszer-háromszor. Egy Fábían

Márton nevű ember, a gyülekezet ideiglenes tanítója – aki mesteremberként vándorolt be a Gömör megyei Jolsva városából – tartotta minden nap az istentiszteleteket, a kereszteleseket, esketéseket, temetéseket meg a helybeli református pap végezte.

Isten kellő időben adott olyan személyeket, akik ébren tartották, ébresztgették a hitüket. Ilyen Istentől rendelt vezetője volt a gyülekezetnek Kecskés Vince tisztartó, aki Bakócz János uradalmába került, és irányítója, mozgatója lett a kölcseieknek, elindította őket az önállósodás útján. 1854-ben Szatmáron harangot öntettek, ez ma is szolgál. 1854 virágvasárnapján szentelte fel Bérci Pál nagybányai lelkész. Pénzt gyűjtöttek, közösen munkát vállaltak, így teremtették meg Kecskés Vince irányításával az anyagi alapot, amiből 1856-ban iskolája lett a gyülekezetnek, ahol Fábrián Márton tanított.

A feljegyzés szerint 1861. május 26-án Máday Károly szuperintendens vizitált a faluban, és az ő vizsgálata nyomán ért végső stádiumba az anyaegyházközséggé alakulás; ez a vágyuk 1862 tavaszán vált valóra. Máday Károly, a jeles felkészültségű tisztelendő Mikler Sámuel eperjesi algimnáziumi tanárt ajánlotta lelkészül, akit aztán Miskolcon a Kölcsei Egyház küldöttei előtt fel is szentelt kölcsei lelkésznek. Így örökítették meg első szolgálatát Kölcshen: *„Húsvét első napja, Urunk feltámadási diadalünnepnapjának emlékünnepnapja volt a kölcsei evangéliumi egyház első magasztos napja, melyben először hallották saját lelkészüket hozzájuk intézni az evangéliumi öröm ígéket.”* A fiatal lelkész nagy lendülettel vette kezébe az irányítást. Anyakönyvet kezdett, pénztári számadást vezetett, és elindította a templomépítés szervezését. Sajnos csak másfél évig volt a gyülekezet lelkésze, mert a „díszesebb” nagykárolyi gyülekezet hívta meg. Nyíregyházi származású volt különben, Mikler Erzsinek, Túróczy püspök titkárnőjének a nagyapja volt. Egy tudós ember, aki sajnos csak rövid ideig maradt, Nagykároly elszípkázta.

Nagy úrt hagyott maga után minden tekintetben, mert utóda, Filadelfi Manó pazdicsi káplán, segédlelkész csak egy év múlva érkezett, de a megkezdett templom befejezése és szentelése már Nemes Pál lelkész szolgálatának idejére esett. A leírásokból tudjuk, hogy míg a hívek a földeken hoztak áldozatot, addig a lelkészek segélyért folyamodtak, hogy be tudják fejezni a templomot, sőt Nemes engedélyt szerzett arra is, hogy adományokat gyűjthessenek. Ez azt jelentette, hogy két férfi a gyülekezetből vállalkozott rá, hogy kéregető könyvvel bejárják az egész országot. A

kéregető könyvek elején található a gyülekezet megbízása: megnevezték a gyűjtőket, a lelkész és az esperes pedig aláírással és pecséttel hitelesítette. A kéregetőknek, gyűjtőknek minden városban, faluban engedélyt kellett kérniük az előjáróságtól, hogy a vállalásukat elvégezhessék. Ez hatalmas és megerőltető feladat volt, hisz elszakadtak a családjuktól, a munkájuktól, de tudták, hogy Istennek és a gyülekezetüknek szolgálnak. Négy ilyen kéregető könyve van a gyülekezetnek, tehát négyszer indultak neki.

1865-ben kezdték meg a templomépítési munkálatokat. Mintegy 60 ezer téglát égettek ki, messze vidékről hordták az építőanyagot. Az alapkövet 1867-ben rakták le, és 1869. október 10-én felszentelték az Isten házát. Gyorsan haladtak innen nézve is, mert 1872-ben új paplak építésébe fogtak, tornyot építettek, sőt, még istállókat is.

A feljegyzés szerint 1884-ben Czékus László rozsnyói segédlelkészt iktatták be, és ekkor Kölcshán 208 lélek volt, vidéken pedig 25. Az iskolás gyermekek száma is 25. Aztán 1888-ban iktatták be a következő lelkészt, Bortnyik Györgyöt, aki nemcsak lelkész, hanem tanító, sőt, ha kellett, orvos is volt. Majdnem 38 évig volt ott lelkész, na de én aztán megelőztem őt a magam 42 évével! Az ő idejére esik a templomtelken az iskola és a tanítói lakás építése 1906-ban. Aztán jönnek a gazdasági nehézségek, gyengül a gyülekezet, többen útra kelnek szerencsét próbálni. Az első világháború is az ő idejére esett. Tízen haltak hősi halált a gyülekezetből. Bortnyik Györgyöt 1918-ban a kölcsei öreg temetőben helyezték végső nyugalomra. Utóda 1919-ben Szelényi Endre lett, aki aztán 19 éven át szolgált a gyülekezetben. Úgy tudom, eredetileg katolikus pap volt, nősülés miatt lett evangélikus lelkész belőle. Becsületesen vágta is aztán a pápistákat! Az ő idejében pótolták a háborúba elvitt kisebbik harangot, 50 mázsa búzáért megvásárolták a debreceni gyülekezettől a ma is használatos orgonát.

Az a kultur-protestantizmus időszaka volt – a húszas-harmincas évek –, tehát színdarabokat rendeztek, mozgalmas kultúrélet volt, egy „aranykönyv” is készült annak idején, amibe ezeket az eseményeket felírták, újságcikkeket beragasztottak, és az ő idejében készült a trianoni emlékmű, vagyis – ahogy akkor nevezték – a „Túr-parti Országzászló”. A felavatási ünnepséget rettentő nagy pompával szervezték meg, az akkor szokásos irredenta beszédekkel. Azt írja a krónika, hogy a sódert, a kavicsot cseh területről, az árbofcfát Erdélyből, az elcsatolt részekből hozták, a zászlót meg nem tudom, milyen országos hivatal adta hozzá. A templom előtt állították fel eredetileg,

aztán néhány évvel ezelőtt – már Melich Mihály utódom működésének idején – előre vitték az iskolához, majdnem az országút mellé. De ez eredetileg Szelényinek az ideje alatt készült el 1934-ben.

Nikodémusz János lett a lelkész a második világháború kitörésekor, 13 évig volt ott, szerették nagyon. Hát nem kéne mondani, de ő meg a hasát szerette nagyon. Nagydarab ember volt. Mozgalmas, nehéz időket kapott Kölcshén: világháború, felszabadulás, az új társadalmi és államforma kialakulása, iskolák államosítása, a földek felajánlása... Tízen haltak meg ebben a háborúban is Kölcshéből, többen csak évek múlva tértek haza hadifogolytáborból testileg, lelkileg megnyomorodva. A felesége tanárnő volt, az iskolában tanított Kölcshén, aztán onnan Újcsanálosra mentek, Miskolc mellé.

Aztán következett Benkóczy Dániel 1953-tól, aki az adott lehetőségeket kihasználva végezte munkáját a nagy átszervezések idején. Az édesapja lelkész volt Szegeden, a felesége meg budapesti leányzó, akinek a bátyja orvos volt. Az asszonyka nem nagyon szokta meg a falut, mert mikor egyszer találkoztam vele (már mikor beköltöztek Nyíregyházára), azt kérdezte: „Maga tud kapálni?” Na, mondom, jól van akkor, semmi baj! Hát kilenc évet lehúzott ott Dani, bádогоztatta a tornyot, aztán a község villamosítása lehetővé tette, hogy felgyúljon a villany a templomban is meg a parókián. És épp a forradalom idejében volt ő ott. Kölcshén is felvonultak, utána őneki beszédet is kellett mondani, úgyhogy aztán szerintem meg is hurcolták őt ezért. Azt hiszem, hogy rendőri felügyelet alatt is volt. Úgy hallottam a faluban. Tény, hogy aztán esperes lett belőle Nyíregyházán, noha az egyházmegyében lett volna más alkalmas is, de neki kellett lenni...

A református rengetegben

A gyülekezet szívesen fogadott, nem volt semmi különösebb probléma. Mikor Tariska Zoltán református lelkész-kollégámat meglátogattam az érkezésem után – nem tudom pontosan, de vagy harminc évig volt ott a faluban –, hát az azt mondta nekem: „Ide figyelj, vigyázz, nem minden arany, ami fénylik!” Ez megadta az iránymutatást, nem minden az, aminek látszik... és valóban, igaza is volt. Én igyekeztem a magam módján végezni a szolgálatot, végeredményben nem hagytam magam irányítani.

Kis kortörténet megint. 1963. január 6-án, Vízkereszt napjára meghívót akartam készíteni, hát hogy a beiktatásom lesz. Ehhez kellett volna valami stencil vagy mi a csodabogár, úgyhogy elindultam utána. A papírboltban azt mondták, nincs semmi, de aztán mintha lett volna... oszt akkor nem itt kell, majd a járási hivatalban! Küldtek egyik helyről a másikra napokig, hogy majd ez intézi, az intézi, addig ígérték, hogy végül kimondta valaki: nem lehet. Nyomdába mentem, próbálkoztam. A járási hivatal nélkül nem lehet! Egy eseményre szóló szerény kis meghívóról beszélünk. Aztán gépeltem pár darabot.

Kirajzolódott lassan, mit lehet, mit nem lehet. A másik idevágó történet – bár ez később történt, de jellemző erre az időre –, hogy ugye havonta rendszeres alkalom volt nekem Fehérgyarmat, Mátészalka és Tiszabecs. Ahol tíznél több evangélikus élt, azokhoz minden hónapban jártam egyszer. Az elődöm is járt, de én minden alkalommal, mikor szórványba mentem, minden hónapban kiküldtem egy szórvány-meghívót, értesítést, hogy ekkor és ekkor jövök. Aztán valamikor a korai éveimben karácsony előtt, mikor mentem ki, a hívek nem jöttek. Rákérdeztem, és kiderült, hogy a hívek nem kapták meg a meghívót. Hát, mondom, az hogy lehet, mikor én feladtam a meghívót? Vagy három hónap múlva egy borítékban összeszedve visszaküldte nekem a pártbizottság. Nyilván a postán volt valaki, akinek feltűnt, hogy istentiszteletre hívom az embereket, és onnan adták oda a pártbizottságnak. Fura volt, hogy mit keresett a pártbizottságon az én levelem, de küldtem a meghívót, küldtem továbbra is. Végig mindig értesítettem őket előre, még negyven év után is. Mert amúgy nem zavartattam magam, csak sajnáltam a híveket, hogy így jártak.

Kölcsével kapcsolatban még el kell mondani mindenféleképpen, hogy ez a Felső-Tisza vidéke egy református tenger, de benne Kölcse egy különleges helyzetű falu. Ott négy felekezet temploma van – akkor még négy helyben lakó lelkésszel. Magát a községet 1500-an lakják, és abban négy felekezet él meg. A legnagyobb gyülekezete a reformátusoknak van; ez jellemző az egész környékre, ott mindenki református. Utána következünk mi, evangélikusok, utána a görögök, a rómaiak pedig a legkevesebben vannak. A római meg a görögkatolikus lelkészek is szórványba jártak, tehát a környező falvakban nem voltak külön görög, meg római egyházközségek, hanem az ott lévő hívekhez ők is úgy jártak ki istentiszteletet tartani. Csak ők nem Dongóval, hanem motorral. Néha útközben találkoztunk, ő jött, én mentem, integettünk, hogy jól van, komám.

Amíg én Kölcshen szolgáltam, azért a többieknel volt jövés-menés. A reformátusoknál ez alatt a négy évtized alatt négy lelkész volt: Tariska Zoltán után jött Gúthy László, aztán Domahidy László, Magi Sándor. A görögöknél volt dr.Kriskó György, Sarkadi György, Sási Péter, Szabó Gábor, végül Urbán Evariszt. A római Tircsi István megmaradt, csak valamikor megfordította az irányt. Előbb Kölcseről ment Fehérgyarmatra szórványba, aztán beköltözött a városba és onnan járt ki.

Érdekes viszonyok voltak

A görögkatolikus egyház egy régi gyülekezet volt ott, és volt olyan, hogy nem volt a görögkatolikusoknak épp lelkészük – akkor Jánkmajtishoz tartoztak –, és akkor az evangélikus lelkész megkeresztelte a gyermeket, elvégezte a szolgálatot, majd aztán átjelentette a gyermeket a görögöknek. A keresztség az egy, ott nincs különbség. Átadta, mert úgy fogta fel, hogy csak helyettesítette a komát. Tehát ilyen kapcsolat is volt valamikor, ez a görögökkel volt. Mindegyik egyház azért a magáéhoz ragaszkodott. Az, hogy négy felekezet volt, azt is jelentette, hogy valamiféle nemes versengés is volt a gyülekezetek között. Ha ők mennek, mi is megyünk...

Nem volt mindig szép azért ez a versengés. A katolikus papokat a reverzális²² kötötte, ők az utolsó pillanatig ragaszkodtak a magukéhoz és ebből konfliktusok is adódtak. Volt a kölcsei gyülekezetben (azt hiszem, Szelényi idejében keletkezett) a Hűtlenek könyve – egy nagy halálfejjel meg csonttal –, abba beírták azokat, akik reverzalist adtak le evangélikus létükre. Tehát az egyház kiharangozta őket, s ennek nyoma van ott, hogy keményen kiközösítették őket. Mikor odakerültem, ezekből még egy pár élt, és amikor saját nemű gyermek nem született, akinek evangélikusnak kellett volna lenni, akkor visszavonták a reverzálisokat. Újra úrvacsorázhattak, mert ugye, ha reverzalist adott, akkor nem úrvacsorázhatott. Hát ez a Hűtlenek könyve, ez micsoda dolog! Mint kordokumentum, mint ami a történelemhez hozzátartozik, megvan persze.

Ez a reverzális ügy olyan volt, hogy a katolikus papok, végeredményben, fogva voltak a püspöki, pápai rendelkezésekkel. Egyszer hazaköltözött Kölcshébe egy odavalósi lány, aki férjhez ment Budapesten. Két fiúgyermekkel jött haza, Rákospalotán keresztelték a két fiúgyereket az apa szerint evangélikusnak. Az asszonyka katolikus volt, és aztán közben kislány született harmadiknak. Elmentek a „plébihez”, hogy

keresztelje meg a gyereket. Majd akkor, ha a fiúkat is áthozza! A katolikusoknál nincs ilyen, hogy megegyezés, ott minden, minden kell. És akkor bizony az asszony is ájtott hozzánk erre fel. Utána hozzánk tartozott. De volt olyan is – és ez a katolikus bigottsághoz tartozott hozzá –, hogy fiatal párnak született egy gyermeke. Katolikus volt az asszonyka, fiúgyerek született, és azt mondták neki, ha nem lesz katolikus a gyerek, nem fogja tudni szoptatni! Borzasztó! El is költöztek aztán a faluból, elmentek. Nem fog tudni szoptatni, ha nem katolikus, még ilyen! Hogy lehet ennyire elbutítani embereket? Meg hogy akkor a templomba se jöjjön be... Ugye régebben nem lehetett bemenni más templomába se, mintha tabu lett volna, tilalmas. Hanem aztán úgy oldódott ez a dolog.

A reformátusokkal azért működött, megvolt kölcsönösen, hogy nemek szerint követik a gyermekek a szülőket. Általában az volt, hogy a lány templomában volt az esküvő mindig, ha református, akkor a reformátusban, ha evangélikus, akkor nálunk. Volt ilyen is. De a reverzális nagyon éles kérdés volt, később is rányomta a bélyegét mindenre, mert amikor az ökumenikus imahetek²³ alkalmi bejöttek, tulajdonképpen mindenki tartotta magának. A reformátusokkal mi ugyan közösen tartottuk, de a katolikusokat nem vontuk be. A katolikusok nem is tartották meg eleinte az ökumenikus imahetet, legalábbis nem tudok róla. Hogy jön az ki, hogy beszélünk a szószékről, közben meg reverzalist veszünk? Ez nem akart belemenni az agyunkba, nehéz volt feldolgozni, és külön-külön csináltuk ezeket a dolgokat. Képmutatásnak tartottam eleinte, hogy összejárjunk a katolikusokkal ökumenikus találkozt tartani, közben meg reverzalist szedünk egymástól. Úgy éreztem, hogy ez színjáték lett volna csupán. Aztán a reformátusokkal való kapcsolaton keresztül mindez oldódott, az imahét kiszélesedett. Került oda egy új református lelkész 1990-ben, Gúthy Laci. Később Burgenlandba ment ki magyar lelkésznek, Felsőőrön lett magyar gyülekezetnek a lelkésze – hát ő volt az, aki elindította, hogy mégis közösen tartsuk a katolikusokkal, és az ökumené jegyében csináljuk rendszeresen Kölcsében az imahetet. És hát csináltuk is akkor, minden nap másnak a templomába mentünk szépen. Tele templomok voltak mindenhol, és váltottuk egymást, senki se a saját templomában szolgált, hanem mindenki máséban. A nyolc napot vasárnaptól vasárnapig végigcsináltuk, az jól is alakult ott. Szépen sikerültek ezek az alkalmak.

Ott, azon a vidéken, hogy vendéglelkészt tudjanak hívni, amikor ennek hivatalos ideje volt, na, azt nem lehetett megvalósítani, már csak a távolság miatt sem. Ott a végeken

nem arra a hétre vonatkozott az ökumenikus imahét, hetek múlva is még „imahétre” mentünk, vagy hívták az embert. Bekapcsolódtam magam is, vagy húsz gyülekezetben szolgáltam, meghívtak rendszeresen imahéti szolgálatra a reformátusok. Ezen kívül aztán nem sok minden volt, hisz evangélikusként a miénk egyedüli gyülekezet volt. 72-73 gyülekezete volt a szatmári egyházmegyének, és abból én egyedül voltam evangélikus lelkész. A nagy többség a kicsivel nem nagyon törődik, úgyhogy biztos ennek volt köszönhető, hogy soha egyetlen lelkészbeiktatásra vagy templomi ünnepségre sem hívtak meg.

A református tengeren átnyúlva, azért tartottunk mi kapcsolatot az egyházunkkal, ennek volt egyik eszköze a teológusok fogadása. Azt lehet mondani, hogy egy szupplikáció majdnem minden évben volt. Van, aki ott kezdte pályáját, ott tartotta az első szolgálatát, ilyen volt a nyíregyházi Sztankó Gyöngyi is, ott volt az első prédikációja Kölcshén. A 42 évem alatt harminchatan fordultak meg. Teológus-napok is voltak, amikor kijöttek többen, egy egész csapat, és akkor járták az egyházmegye gyülekezeteit. Ez ma is megvan, mennek minden évben. Általában Krisztus szenvedésének történetét adták elő, passiójátékra jöttek ki. Húsvét-közeli időpontban, nagyhétre esett mindig. A legelső szupplikáló, aki 1963-ban jött, Rózse István volt. Rózse Pisti, a nyíregyházi volt lelkésznek a fia Budapestről. Aztán Bálint Laci, Bálint Zolinak, a nyíregyházi felügyelőnek a testvére. Bálint Éva is a testvérük, aki valamikor kint volt az Élimben, a diakóniai munkában szolgált. Nagy nevek vannak itt! Szabó Vilmos, annak az édesapja volt lelkész Nyíregyházán. Varsányi Vilma, Bálint Lacinak a felesége. Akkor Varsányi Ferenc, Szemerei János, aki most püspök Dunántúlon, Tekus András, Hamvai Mária, Csepregi Erzsébet, Hepke Zsuzsanna, Povazsanyecz Gyöngyi, aki Miskolcon van, Sándor Fricinek a felesége. Akkor Nagy Edina, Tóth Attila, aki most utódom Kölcshén, ő 1986-ban volt ott teológusként. Akkor Ócsai Zoltán, Megyes Gyula, Fűke Szabolcs, Mesterházi Zsuzsanna, Labossa Gyuri. Teológusként szolgált még Selmeczi Lajos, Beke Matyi, Nagy Zoltán, Kővágó Anita, ő a menyem. Akkor Wagner Szilárd, Horváth Olivér, Gál Orsolya – ő meg kiment Németországba – , Szántó Enikő, Szabó Balázs. Ugye sok női név van itt, úgy látszik, szerettek Kölcshére jönni, mert mind ők jelentkeztek, nem én hívtam őket. Kölcshében jól is fogadták a női szolgálattelvőt. Nem volt vele gond, elfogadták a szószéken, rendben volt. De már ha arról lett volna szó, hogy lelkészválasztás, akkor magam is azt mondtam, hogy ez a hely nem nőnek való. Ilyen nagy szórványterülettel nő nem jöhetett számításba.

Parókiaépítés Kölcsen

Na, de mire érkeztem én ott a gyülekezetbe, Kölcsére? A templomon 1962-ben próbáltak valami szigetelést csinálni a salétrom ellen. Úgy csinálták meg, hogy egy méter magasságban kiszedték a régi téglát, és egy sor új téglát raktak be. Aztán ott volt a melléképület, az is tönkrement, azt is rendbe kellett rakni, és a parókia, az meg egy 96 éves épület volt. Több egér járta, mint ember! Szép nagy épület volt amúgy, de ilyen, hogy fürdőszoba meg ilyesmi, nulla, dehogy! Pottyantós budi volt, kút az udvaron, gémeskút, abból húztuk a vizet mosáshoz, mindenhez.

Megérkeztem 1962 novemberében, aztán 1963-ban, Vízkeresztkor megtartottuk a beiktatásomat. Megyer Lajkó bácsi volt ott, mint esperes, akkor az elődöm, Benkóczy is, a bátyám, Labossa Lajos tatabányai lelkész, no meg a volt nyíregyházi vallástanárom, Smid Lehel. Rozsnyói származású, az édesapja rozsnyói esperes volt, és a családnak, apámnak nagyon jó barátja, és mint rozsnyóiak összetartottak, megvolt a kapcsolat... Hát ezt most nem tudom, de a beiktatás alkalmával ott lehettek a kölcsei kollégák is. De azt tudom, hogy a későbbiek folyamán, amikor majd a paplakszentelés volt, akkor ott volt a katolikus pap – a római is, meg a görög is –, meg a református is ott volt. Valószínűleg a beiktatásomon is ott lehettek.

Az első időben még Kölcseben nem volt vendéglő, hát valahol enni kellett. A gondnokom vagy a pénztárosom volt, aki megszervezte, hogy a gyülekezetben minden nap máshol ettem. Végigettem a gyülekezetet! Volt, aki egy hetet vagy valahány napot vállalt, ez arra is jó volt, hogy megismertem őket. Mikor körbeettem a falut, utána aztán az egyik család elvállalt kosztosnak, de akkor már fizettem érte. Zavanyi Józseféknél voltam, a felügyelő Musi volt a gyülekezetben. Amikor ők elköltöztek Vámosorosziba, akkor pedig a volt pénztárosom, Szabó Zoltánné, Szeréna főzött nekem, lehet, hogy egészen a nősülésemig, de az is lehet, hogy akkor már az óvodából lehetett hordani a kosztot.

Ez nehéz idő volt. A pedagógusok féltek pappal találkozni, tehát az értelmiség elhúzódott a lelkésztől, féltette a munkahelyét, így nem is volt semmi különösebb személyes kapcsolat, baráti társaságom. Az iskolával hivatalosan igen, a hitoktatásról is majd beszélünk, és ha találkoztunk a pedagógusokkal: szerbusz-

szerbusz, jó napot... de hogy összejártunk volna, ilyesmi nem volt. Ugye, a papokkal se, az előbb beszéltük meg, hogy milyenek voltak a felekezeti viszonyok! Összeborulunk, oszt közben meg elvágjuk a torkát a másoknak...

Fejlődés volt a faluban. Háztáji volt, meg ott bérelhettek is földet, és ezek mindenféleképpen hozzájárultak ahhoz, hogy haladtunk, mert dolgoztunk. Belefogtak mindenbe, nagy dohánypajták voltak, közösen ment a munka is. Új házak épültek, kalákában, összefogással, és én is minden háznál ott voltam, ahol építkeztek abban az időben. Mentem én is segíteni. Vályogházak voltak, mert akkor még nem volt divat a másik. Sőt, amikor a parókiát építettük, fel se vetődött, hogy téglából legyen – vályogból, az tartja a hűvöst is meg a meleget is, télen is, nyáron is nagyon jó a klímája. Hát a Túr ott folyik mellettünk, 20-30 méterre ott van az Öreg-Túr, de nem kellett féltetni a vályogot a víztől. Nem volt semmi probléma, csak az, hogy 96 éves volt az épület. Tégláról nem is mertünk gondolkodni, a falu végében a cigányok kivetették a vályogot, beszállítottuk, ott volt, megszáradt. Annyi változás volt, hogy betonlapot csináltunk neki. De az az építkezés egy külön történet. Kortörténet az is.

Ebben a régi épületben az utca fele volt két szoba, egy hatalmas nagy előszoba – szinte egy nappalinak beillett, vagy hétméteres helyiség volt –, aztán amellet volt egy ugyanolyan nagyságú ebédlő. Az előtérből nyílt a konyha, a konyhából volt a kamra padfelfjáróval és mellette... hát fürdőszoba. Vízzel. A konyhából pedig nyílt egy ajtó, valamikor, így mondták, iskola volt ott. Azt gyülekezeti teremnek használtuk. Minden a maga régi módján. Úgyhogy belátták minden további erőlködés nélkül, hogy építeni kell. Igény mutatkozott a gyülekezetben is, hogy épülnek az új házak egyre-másra, mégse a papé legyen az utolsó épület a faluban, ami megújul.

1966-ban a tervekészítésre megkértük az egyházmegyei felügyelőt, a nyíregyházi Balczár István építészt, aki meg is csinálta. A járási hivatalban megadták hozzá az építési engedélyt, minden szükséges papírt. Gyönyörű szép háromszobás lakás lett volna, ugyancsak ezzel az iskolateremmel vagy gyülekezeti teremmel együtt. És ezután kezdődött a probléma, mert hiába volt nekem, mint rendes magyar embernek építési engedélyem, jött az ÁEH²⁴, az Állami Egyházügyi Hivatal. Nem a gyülekezeti teremmel volt bajuk, hanem úgy döntöttek, két szoba elég nekem – két szoba! –, illetve nem engedélyezték a régi alapterület nagyságában a lakást, ragaszkodtak hozzá, hogy kisebb legyen.

Kisebbre kellett venni. Bár Vető püspök azt mondta, hogy mivel Kölcshán nincsen szálloda, három szobára szükség van egy lelkészlakásban, ahova vendéget fogadhat valaki. De semmi nem használt, ragaszkodtak hozzá, hogy két szoba lehet csak. Ment a harc, mert az ember perlekedett magában: én nem vagyok olyan ember, mint a többi, hogy nem építhetek annyit, amennyit? Nem akarok én terjeszkedni, csupán csak más beosztást szeretnék annak a parókiának, akkor miért nem lehet? Az ÁEH-hoz kellett menni, bemutatni ezt-azt... a végén azt mondtam, kár, hogy belefogtam az egészbe. Erre meg azt válaszolta az illető, hogy akkor felfüggesztem. Akkor felfüggesztem a lelkészi állásából, ha abbahagyja! Így jártunk...

Közben püspökváltás is volt, Ottlyk Ernő²⁵ lett. Panasszal akartam fordulni hozzá, a segítségét kérni, felkeresni, de a hivatalában nem találtam, mert épp a Balaton partján üdült. Tatabányán, a bátyámnál voltam, beszéltek, vitattuk a helyzetet, és az egyik szomszéd lelkész, Zászkaliczky Péter, akivel hosszú évekig szobatársak voltunk a teológián, ő fogta magát, és motorral levitt engem a Balaton partjára. Kontrasztos helyzet volt: én kiöltözve, fekete nyakkendő, minden... a püspök meg az üdülő szobájában, egy fürdőnadrágban... „Jó – azt mondja –, úgyis másnap megyek Nyíregyházára, beszélek az áéhással”. Hű, jön aztán másnap Nyíregyházára, az áéháshoz is bement. Biztos odarendelték, a fene tudja, hát úgy ment akkor, hogy a püspököt berendelték, Budapesten is ott álltak sorba a püspökök az ÁEH-nál. Ennyibe vették már a püspököket is, nem voltak tekintettel senkire és semmire. És aztán, mikor kijött az áéháستól a püspök, azt mondja: „Nem lehet, csak a két szoba maradhat!” A püspök se tudta elintézni.

Isten tudja már, Balczár Pista bácsinak hányszor – kétszer vagy háromszor – is át kellett variálni a terveket. Már szégyelltem magam, mikor mentem hozzá. Itt az Ér utcán lakott az öreg. „Pista bátyám, megint itt vagyok, nem tudok mit csinálni...” A tervrajzot át kellett alakítani, de mikor elkezdtek, magával az építkezéssel nem volt már probléma.

Előre csináltunk egy költségvetést, és az azt jelentette, hogy ha egy tiszta evangélikus család van, annak 600 Ft-tal kellett hozzájárulni, ha vegyes, akkor meg 300-zal. Ennyiből kijött. Kevesebben voltak, ezért hogy rendben legyen, megfejelte egy presbiter, aki 800 forinttal beugrott. Kaptunk valami segélyt is, tán 50-60 ezer forintot az országos egyháztól. Az ember keresett kőműveseket, jártam utána jobbra-balra,

ma is csodálom, hogy végeredményben a kőműves 6000 Ft-ért vállalta a munkát, és az ács is 6000 forintért. Előbb a kőműves többet mondott, de mikor az áccsal beszéltem, azt mondja 6000 Ft, erre a kőműves sem mert már többet mondani. De a csodálatos dolog az volt, hogy a kezdetektől fogva, az alapok megásásától naponta 30-40 ember ott volt segíteni. A gyülekezet tagjai! Kalákába ment ez is, úgyhogy nekünk csak a mesterembert kellett fizetni, mert kaját se adtunk azoknak, akik jöttek segíteni. Hát miből adtunk volna kaját? Úgyhogy ez óriási dolog volt. És maga az a tény, hogy augusztusban kezdtük el az ásást, a bontást, és én decemberben beköltöztem a házba! Igaz, hogy nem a teljes ház készült el, előbb csak az irodát rakták rendbe, ott volt ágyam, de már jó volt. Aztán a konyhát rakták rendbe. Addig, ameddig ez az építés tartott, az egyik hívemnél, a lakásuk hátsó, konyharészében tanyáztam – ők laktak a felső-házban, én meg addig ott hátul.

Úgy épült meg a paplak, hogy két szoba meg iroda lett benne. Végeredményben iroda, de a régi nagy ebédlőnek ez majdnem csak a fele volt. Régen egy falusi parókián azért többen összejöttek, akkor azért kellett a nagyobb helyiség, mindenféleképpen kellett volna nekünk is, de már mindegy. Kisebb előszoba – azt is összébb kellett húzni, akkor a konyhát is, a szobákat is, hát ugye, minden kisebb méretben készült. És akkor a fürdőszoba, a kamra... csak a gyülekezeti terem maradt a régi méretében. Húztunk egy kis kilépő részt is a bejárat elé. Annak idején a régi ház tágas udvari előszobájának volt egy nagy üvegfala, azt beépítettük oda kívülre, és így lett zárt az a tornác vagy belépő. Még abban az évben befejeztük a fürdőszobát is, de arra külön valahonnan szereztem pénzt. Azt Nyíregyházáról Fizeli Jóska szerelte, járt ki, és ő csinálta a vízvezetékét. A gémeskútba eresztettünk le egy motort, az szívta fel a vizet. Volt fenn egy fafűtéses bojler, a kornak megfelelően, az adta a meleg vizet. A gémeskút vize folyt a csapokból, azt ittuk, használtuk a lakásban mindenhol.

Családalapítás

Na, aztán csak felépült a lakás – '66-ban kezdtünk –, és 1968-ban lett teljesen készen. És abban az esztendőben 100. évfordulója volt a templom építésének és felszentelésének. Eljött a püspök az ünnepségre, felszentelte az új parókiát 1968. augusztus 25-én, és akkor került asszony a házba. Akkor került asszony a házba, mert 1968. augusztus 3-án esküdtünk Sopronban, majd beköltöztünk az új lakásba.

Hát hogy mondjam, ez hogyan is volt? Ismertük egymást, persze, hogy ismertük egymást, az ifjúsági munkában is együtt voltunk Sopronban. Lehet, őbenne már akkor volt valami érzelem vagy vágy, énbennem nem volt még... Aztán eltelt hat év, ő nem ment férjhez, én nem nősültem meg. Én törtem meg a csendet, 1967 karácsonyra küldtem egy üdvözlő lapot Sopronba, és ezzel aztán elindult a folyamat... Akkor én elmentem hozzájuk. Áprilisban, vagy mikor is, május 1-jén ott voltam, aztán meg ők jöttek az édesanyjával megnézni, hogy hova is hoznám a lányt, úgyhogy aztán... Olyan sokszor nem látogattunk, a hatvanas években ez iszonyú távolságnak számított: egy napba telt, míg Sopronból Kölcseire ideérkeztek.

Sopronban a bátyám esketett bennünket a nagytemplomban; az ország második vagy harmadik evangélikus temploma a soproni. Azt kérték a szülei: vagy két-három év múlva azért majd gyertek közelebb! Ebből nem lett semmi. A feleségem is megszerette ezt a vidéket, közvetlen kapcsolatot tudott tartani a hívekkel, jól alakult minden, lelkesfeleségként tette a dolgát, a gyerekekkel foglalkozott, éltünk szépen.

A soproni rokonság

Jäger Margitnak hívták a feleségemet, 1934. december 22-én született. Azt lehet mondani, hogy a kismizett emberek gyermeke volt. Az édesapja, az apósom a legelőkelőbb soproni szállodának, a Pannónia étteremnek a bérlője volt, Jäger Mihály. Ők balfi származásúak, és apósomnak az apja is vendéglős volt Sopronban, meg hát bortermelők voltak Balfon. Ez volt az apai rész, tehát apósomnak az ága. Az anyósomnak a családjáról meg azt kell tudni, hogy a nagyapjái volt a húsgyár. A Schneeberger Húsgyár²⁶. Schneeberger Margit volt az anyósom. Valamikor a feleségemnek a nagyapja, mint hentessegéd indult el, onnan küzdötte fel magát, teremtette meg a húsgyárat, és végül a legnagyobb lett Sopronban. Volt tényleg 190 munkása és nem tudom pontosan, talán tíz üzlete a városban úgy, hogy a saját kezével dolgozott meg érte, így vitte valamire. De hát az államosítás bejött, a feleségemnek a szüleitől is egyből elvették az üzemet, mindent. Annyi maradt, hogy a feleségemnek a nagybátyját, anyósom testvérét, a Nándit, azt meghagyták benne üzemvezetőnek a folytonosság kedvéért. Az apósom sem maradhatott a vendéglőben, az elment kőbányába dolgozni, a faipari egyetemen is volt valami állása, végül egy kerékgyártó szövetkezetben volt adminisztrátor vagy írnok.

Na, hát ebbe a családba született bele a feleségem, akinek már emiatt megszűnt a továbbtanulási lehetősége. Szeretett volna teológiára menni, de akkor már nem volt semmiféle anyagi háttér. Azért az nagyon nehéz idő volt rájuk. Az anyósom is az Elzett gyárban volt takarítónő.

A korhoz hozzátartozott az is, hogy az apósom kétszer ment tönkre. Egyszer a háborúban, aztán akkor, mikor helyre állt a rend, bízatták az ismerősök, rokonok, hogy „Kezdd meg, kezd újra! Adunk, segítünk”. Újra talpra állt, mindent beszerzett, elindult, és akkor 1948-ban egy tollvonással, egy pillanat alatt minden, minden odalett az államosítással. És ugye a rengeteg adóssága megvolt, szegénynek, hisz támogatták rokonok, ismerősök, még ők mondták, hogy kezdj hozzá, kezdj hozzá. Kemény helyzet volt.

Az anyósom testvére vezette a gyárat, annak a fiát, Ádit... azt mondták, hogy disszidálni akart, és az ÁVÓ-n Budapesten agyonverték. Azt mondták, hogy „utazás miatt”. Tudjuk, ismerjük. Egy 21 éves gyereket... Ez a család annyit szenvedett! Annyi, hogy meghagyták az apósomékat is meg az apósom sógorát is a húsgyári épületben lévő lakásban. Azt meghagyták. Ott laktak legalább a régi lakásban. Mert ott én még ismertem a nagymamát is, élt az alapító Adolfnak a felesége még, tehát a feleségem nagyanyja. Hát ez a soproni helyzet, ez egy szomorú történet. Aztán szegényektől még a lányukat is elhoztam. Egyedüli lány volt a feleségem, azért mondták, hogy 2-3 év múlva menjünk közelebb.

A feleségemnek érettségije volt, Sopronban ő is ennél a bizonyos kerékgyártó vállalatnál volt adminisztrátor. Kölcsében meg papné lett. Apósomék, anyósomék évente egyszer-kétszer jöttek, karácsonykor mindig. A nyarat meg ott töltöttük náluk.

Gyülekezeti hétköznapiak

Különleges helyzetű ez a Kölcse, mert ott soha nem volt szünet az iskolai hitoktatásban. Mi végig hitoktattunk az általános iskolában! És ez azért különleges, mert ott a református egyházmegyének van vagy hetven gyülekezete, s abból talán kettőben volt hittanulás az iskolában, de itt mi megszakítás nélkül bejártunk az iskolába. Ugye négyen voltunk ott lelkészek, és vagy nem hagytuk magunkat, vagy a hívek nem hagyták, ragaszkodtak hozzá. Végeredményben az kellett, hogy a szülők

akarják, és ne hunyázkodjanak meg. Tehát a hitoktatás hivatalosan az iskolában volt, igaz, hogy ötödik-hatodik órában. A nehézsége ennek az volt, hogy hetente kétszer engedtek be bennünket az iskolába, és akkor osztatlanban lehetett csak megoldani. Elsőtől nyolcadik osztályig együtt – mit tudunk csinálni? Ez a nehézség. De volt úgy, hogy aztán megfeleztük: alsó-felső tagozat külön, vagy az első osztály volt külön, a többi volt együtt. Aztán valahogy elosztogattuk, elrendeztük ezeket a dolgokat... Ezt én úgy értékelem, hogy tulajdonképpen nem kellett más célt kitűzni, mint összetartani őket. Tudják azt, hogy én vagyok a pap, és mi összetartozunk. Egy-egy negyven perc alatt mi eredményt tudunk elérni? Ott semmi különösebbet nem lehet: énekeltünk, imádkoztunk. Hiába is adtam fel, tanuljátok meg otthon ezt vagy azt, vagy könyvet a kezükbe adtam... A parókián ott volt minden vasárnap a gyerek-alkalom, a bibliakör.

Az iskolaigazgató református kántortanító volt valamikor, úgy jött oda, de ez már nem tett semmit, akkor már mindenkit fogtak, mindenki simult, ha jót akart magának. Hát őket is szorongatták, hogy faragják le a hitoktatást. Mindig cirkusz volt a hitoktatási napokban. Ugye megvolt az időpont, hogy mikor van hitoktatás, volt egy délután, meg egy délelőtt. És ment a harc. Bent az iskolában, a hitoktatásnál mit keresett ott a párttitkár? Lebeszélte a bemenőket. Vagy: tudom, valaki beíratta a gyereket, hat óráig volt hittan beíratás meghirdetve, ő hat óra előtt beíratta, másnap reggel behívták és kihúzták vele a gyereket. „Maga takarítónő, egyenesen a tanácson!” Kihúzták vele. Vagy előfordult olyan, konkrétan tudtam az egyik hívemről, hogy beíratta a gyereket, és mikor ideadták a névsort az iskolában, nem szerepelt rajta. Hú, mentem reklamálni. Az ember nem hagyja magát. „Beírátták hozzám, hát hol van a gyerek beírva?” – „Jaj –, azt mondja –, hát, beírjuk pótlólag”. De a jelentést már elküldték akkor a járáshoz, azon nem szerepelt, ott már csökkenés volt.

De a maga idejében ott mindenki konfirmált. Az megvolt minden évben. Az egyik utolsó évemben, amikor Kölcсэн 300 evangélikus élt, szórványban pedig 170 lelket tartottunk nyilván, akkor Kölcсэн az evangélikus iskolai hittanosok száma 35 gyerek volt, az óvodások száma pedig 19.

De hogy milyen világ volt az: Szelényi lelkésznek a fia Budapestre került az éllemezési minisztériumba, az apja húsz évig, tizenkilenc évig volt Kölcсэнben, a sírja is ott van a kölcsei temetőben, és ő olykor-olykor hazalátogatott. Persze eljött a templomba, hogyne jött volna el. Mikor hazament Budapestre, másnap felelősségre vonták, hogy

mit keresel a templomban? És akkor azt mondta nekik: „Ide figyeljete, ha az apám suszter lett volna, elmentem volna a műhelybe. Apám ott lelkész volt, elmentem a templomba”. Ekkora szervezettség volt, és ez a megfigyelés szörnyű dolog volt. Minél kisebb egy közösség, annál inkább feltűnik, mert ott nem tud az ember még elbújni se.

Azért voltak, akik segítettek a szolgálatomat, ezek mind földműves emberek voltak. Aki valami tisztséget viselt, az eleve el volt zárva a papoktól, az már figyelem alatt állt. Nagyon sokat segített nekem Szabó Zoltán. Sokszor templomban is felállt, nem is engem bírta, hanem magát a gyülekezetet védte, hogy ennek így, annak úgy kell lenni. Én szerettem is nagyon... Megjárta a háborút, fogságból nagyon későn jött haza, vagy hat év után. Őszinte ember volt. Két kántorom is volt, az egyik még 1950-ben végezte Fóton a kántorképzőt, a másik, az meg '52-ben. Az egyiknek nagyon jó énekhangja volt, de az orgonajátéka nem volt éppen mesteri... A másik jobban játszott, de nem volt vezető énekhangja. Úgyhogy, hetente váltották egymást, váltásban voltak. Egyben megegyeztek, hogy az italt mindegyik szerette. Probléma volt ez Kölcshán, igen sokan részegségig ittak, úgyhogy néha az ember csak úgy izgult az oltárnál, hogy minden rendben menjen, ne menjen félre az orgonajáték. Mert az egyik különösen nehezen állt ellen a kocsmának, mikor eljött előtte. Hét közben még tartotta magát, de amikor vasárnap jött, akkor szabad volt, nem fegyelmezte a munkahely.

Voltak, azért voltak hűségese segítők, az egyik a kántorunk, Balku Vince, aki '50-tól haláláig kántor volt. És hát az orgonának is van története, amin játszott. Említettem a gyülekezet történeténél, hogy valamikor a debreceni gyülekezet adta el a kölcsei gyülekezetnek ezt az orgonát. Azt még a debreceni éveimből tudom, hogy ott úgy tartották, hogy bizony a debreceni gyülekezet rosszul járt az 50 mázsa búzával, mert akkor lejjebb ment a búza ára. Nem baj, azóta biztos kiheverték. Nekünk búzánk volt, pénzünk nem. De még egy érdekességet hadd mondjak ezzel kapcsolatban. Nem tudom az évet már, de a szű miatt át kellett az orgonát pucoltatni, és mikor a nagy fasípokat szétszedték, azokat is lehozták. Az egyik fasípon rajta volt: „*Polster Adolf karnagy – 1897*”. Nagypámnak a neve. Na, hát, amit a szüleim, nagyszüleim ott hallgattak, az az orgona itt szól nekem most a Túr partján!

Hát szolgáltam, a kis Simson mopedommal jártam a vidéket, mert csak majd 1982-ben lett szolgálati Trabantom. Az egész más helyzet volt már, mint annak idején, mikor esőben, fagyban, hóban is menni kellett a Dongóval. Télen se áll a szolgálat, hanem,

amikor leesett a hó, vagy olvadt a hó, menni kellett akkor is. A Simsonhoz volt egy bőrnadrágom, amihez az egyik hívem, egy szűcs asszony – szűcs mestersége volt – a térdemre csinált egy védőt báránybőrből. Mert előtte egy-egy szalkai útra úgy mentem, hogy a nadrágomat újságpapírral kibéleltem, hogy meg ne fagyjak. Azért csak 38 km-re, vagy 36 km-re volt Mátészalka is! De nem hasogat a térdem, ezt megúsztam. Pedig emlékezetes útjaim voltak télidőben, mikor fagyott, meg olvadt felváltva, és csak a keréknyom volt szabad. Hát akkor úgy ment az ember, hogy a két lába lent volt a földön, egyensúlyozott a mopeddel, hogy stabilan menjen. Nem vagyok műszaki ember, ezért aztán toltam is néha. Volt úgy, hogy Fehérgyarmatról, vagy 15 kilométerről toltam haza.

Na, de előtte még szekéren is jártam. Temetni kellett egyszer, szórványba mentünk temetni Tiszakóródra, a kóródi tanyára. Az olyan négy vagy hat kilométerre van. Lovas szekérrel mentünk, mert akkor még az volt. Két órára volt a temetés hirdetése, a tanyán várakoztunk. Várunk, várunk, nincs halott. Gyarmatról hozták haza a kórházból, valahol defektet kapott a kocsi, és annyit késtek, hogy alkonyodott már, mikor a házhoz meghozták. Elvégeztem a szertartást háznál, utána gyalog ki a temetőbe. A tanya, az már csak olyan, hogy nem a faluban van, hát mentünk végig az utcán (már égtek a villanyok), haladtunk a gyászmenettel énekelve, aztán mire a temetőbe kiértünk, úgy besötétedett, hogy a zseblámpámmal én világítottam, hogy a sírásók tudjanak valamit dolgozni. Aztán olyan hideg lett, hogy a Luther-kabátot is magamon hagytam, oszt úgy jöttünk haza lovas szekérrel. Sokáig háznál kellett a temetési szertartást végezni, majd a hetvenes évektől volt, hogy már ravatalozóból temettünk. De addig Kölcсэн két kilométeres úton végig, végigénekeljük a menetet. Háznál néha olyan hideg volt az udvaron, hogy tiszta zúzmara volt télen minden. Mentünk, végeztük a szolgálatot, mert ez volt számunkra. Úgy tekintettem minderre, hogy része a szolgálatnak.

Szegény az eklézsia, maga harangoz a pap

Közben a templomra is gondot viseltem. Az még egész az elején, még a paplaképítés előtt megvolt, hogy 1965-ben a templombelsőt, a falakat, padokat átfestették. Akkor állítottunk emléktáblát a második világháborúban elesetteknek is.

1970-ben meg villamosítottuk a harangot. Onnan adódott az ötlet talán, hogy a Dunántúlon a bátyám Kajos Jánossal járt harangot villamosítani. Az is lelkész volt, tán Nagyvelegen. A bátyám ment segíteni neki, együtt csinálták aztán. Gondoltam, mi is csináltassuk meg; akkor már harangozó-probléma is lett volna, mert idősödött a harangozónk. S akkor jött egyszer ajánlat egy öreg székesfehérvári mestertől, aki aztán meg is csinálta. A faluban a reformátusoknál már gombnyomásra működött a templomharang, a lelkész saját maga szerelte. Egy porszívómotorral vagy hűtőgépmotorral egyszer csak szétverette a harangját. A szép nagy harangját addig üttette egy helyben, hogy aztán elrepedt. Azóta, már néhány éve újjáöntették vagy kireparálták. Gondolom, az lehetett a baj, hogy a harang maga nem volt mozgásban. Nálunk meg, a mi szerkezetünkön mozgásban volt a harang is, és egészen másképpen ment a dolog, a hangja is szép volt. Abban az időben, amikor Kölcsén csináltuk a harang-villamosítást, Nyíregyháza se volt előrébb. 49 ezer forint volt talán a költsége. De akkor nem volt sehol a környéken még villamosítás – csak itt ez, aki szétverte a harangját –, mi meg bentről, a parókiáról harangoztunk gombnyomással. Hát, ha néha elromlott, vagy áramszünet volt, akkor felment a pap, oszt harangozott. Szegény az eklézsia, maga harangoz a pap. Ilyesmi előfordult, a hetven évemen túl is volt, hogy kapaszkodtam. A két harangot egyszerre kongatni... hát széjjelrángatott egészen. Ha meghalt valaki a faluban, az volt a szokás, hogy nem csak az illető templomának a harangja szólt, hanem minden toronyban, mindegyik egyháznál megkongatták a harangot. És ilyenkor fel kellett mennem.

1979-ben meg a fűtést csináltattuk, de amilyen egyetértés volt a haragnál, olyan vita kerekedett a fűtésből. Idáig is jó volt! Nem volt semmi baj! Jó vót! Minek az? – ilyen hangok jöttek, aztán közgyűlés is volt a templomban, magyaráztam, hogy ez jó lenne... De hogy gondolok én ilyet! – még majdnem elhajtottak a gyülekezetből azért, mert a fenekük alá meleget akartam. Pedig 150 forintot kellett volna adni fejenként, az egy tiszta párnak mondjuk, akkor 300 forint. Ezen vitáztunk ott! Végül megszavaztuk, hogy ha meglesz a gyülekezet felének a beleegyezése, akkor megcsináljuk. Én is mentem házakhoz, gyűjtöttem az aláírásokat, az esperes is kinn volt, az is a lelkükre beszélt, s akkor összejött az aláírás, na, benne voltak. De még egyezkedni kellett, először hogy a hátsó padokban legyen fűtés, végül, hogy ne a hátsó padot csak, hanem akkor minden második padot fűtsünk. Volt, aki azt mondta, hogy az a visszeres lábának árt. No, akkor üljön másik padba! Pécsről jött egy mester. Először felmért mindent, de

olyan precíz pontosan, hogy amikor megjöttek egy brigáddal egyik nap délután, másnap estére már ment a fűtés a templomban. Villanyfűtés lett ez, a padok alatt futott egy terelő. Minden méretre levágva, leszabva, mindenki tudta a dolgát, mit kell csinálni. Pompás munka volt. Utána aztán: „Peeersze, hogy jobbak vagyunk, nagyok vagyunk, mert fűtés van nálunk!” Az egész egyházmegyében nem volt még fűtés a templomokban, akkor már nagyon boldogok, meg büszkék voltak...

Aztán újra megindult a salétromosodás, amit az elődöm idejében már próbáltak megoldani. Erre 1999-ben egy új módszert kíséreltünk meg: átfűrészték a falat, úgy próbálták a nedvességet megfogni. Az belső festéssel járt, 2002-ben meg külső tatarozás következett. Rendbe raktuk. Ami kellett a templomnak a rendben tartásához, mindazt elvégeztük. Azért mondom, egy ilyen lelkeszi pályának a munkájáról: hát, amit meg kell csinálni – meg kell csinálni! Ez nem különlegessége volt a lelkeszi munkának, beletartozott végeredményben ennek az irányítása, szervezése. Meg hát a gyülekezet, a hívek nem is hagyták volna, ezt meg kell csinálni.

A megélhetés

Ahogy már említettem, 383 forintos fizetéssel kerültem Kölcsére, de ez nekem nem okozott különösebb fejfájást. Én nem panaszkodtam, ennyi volt, hát ennyi. Addig nyújtózkodtam, ameddig a takaró ért. A papi kert, a templom körüli kert kínált lehetőséget. Műveltem, volt benne kukorica, meg burgonya is volt, de nekem elsősorban mindig tyúkjaim voltak. Azoknak eleség kellett, én láttam el a tyúkságot. Ez az önellátáshoz nélkülözhetetlen volt ott falun. Ami ennél többet hozott, az alma volt, mint szinte mindenkinek Szatmárban, abban az időben. Amikor odakerültem 1964-ben, almafákat ültettem, suhángokat, 23 darabot a templom előtti kertbe. Ott volt egy kilencven-nemtudomhány négyszögöles telek, ami a papi illetményhez tartozott, és az aztán termőre fordult, úgyhogy a vége felé nekem volt 30 mázsa almám. Azt eladtam persze, azzal is pótoltam a fizetést.

Ez olyan nagyszerű dolog volt! Nekem a permetezésért kellett csak fizetni, a többit a hívek – meg nem hívek – megcsinálták. Jött mindig a téesz kertészbrigádja, hozta a csapatot, egykettőre végeztek. A vezetőjük evangélikus volt, de mindenféle felekezeti volt benne. Egy-két óra alatt megvolt, mert értettek hozzá, aztán jött az áldomás – az

tovább tartott, mint a metszés. A permetezést a termelőszövetkezet végezte, aztán mikor az alma érett, jöttek segíteni leszedni. Rendszerint az én almáim majdnem túlértek, mert először mindenki megcsinálta a magáét. Szépen ládába szedték, minősítették az asszonyok az almát, és leadtam a felvásárló helyeken. Ez is hozott a konyhára. Hát az ember rá volt kényszerülve, az almán túl kellett adni, és amennyiért vitték, annyit kaptunk érte. Volt, hogy 30 mázsát leadtam, de általában 20-30 között volt a termés, s abból persze jutott a rokonságnak is meg a családnak is. Azt lehet mondani, hogy a tatabányai gyerekek a kölcsei almán nőttek fel. Emlegetik mindig! Ha elfogyott az alma Tatabányán, akkor én vettem a dobozt, minden második almát újságpapírba csomagoltam, hogy ne ütődjön, és ment az alma...

A javadalmam kiegészítését jelentette az is, hogy hat nagy, hatalmas diófa volt a templom mögötti kertben. Most kiirtották azt is, útban volt, vagy én nem tudom... Most egészen pusztának látszik, a templom mögött nincs semmi lomb. Annak idején azt mindig fel kellett szednem, ugye. Olyan magas fák voltak, hogy felmászni rá nem lehetett, meg kellett várni, míg a dió lepotyog. Őszi időben, mikor a dió elkezdett potyogni, azt jelentette, hogy nekem hajnalban ki kellett menni, mert ha én nem mentem ki, akkor a cigányok felszedték előlem. Meg kellett előznom őket. Mikor pirkadt, inkább kinn álltam álmosan, vártam, jöttek a cigányok, ott veszekedtem velük. Aztán összeszedtem, fenn a padláson kiteragettem, majd megtörtem éjszakánként, s akkor jöttek az asszonyok, és megpucolták a diót. Úgy volt, hogy a gyülekezeti teremben, a nagy hosszú asztalra, fel volt terítve a napi adag. Mondjuk, két nagy, pesti zsákkal²⁷. Ott maradtak az áhítat után, ez egy beszélgetési alkalom volt a számukra is. Tízen-tizennégyen összejöttek ott esténként, és harminc-negyven kiló dióbelet megpucoltunk. Az Emmausnak [*Evangélikus szeretetotthon Nyíregyházán*] is eladtam, akkor bevittem a felvásárló helyre, meg hát értékesítettem, amennyit tudtam belőle.

Volt körtefa is a lakás előtt, két nagy vajkörte. Azt is, amikor ősszel leszedtem, értékesítettem, bevittem az ABC-áruházba Fehérgyarmatra. Ezeket a fákat is mind kivágták már. Ma egyetlenegy gyümölcsfa nincs a parókián, ez szomorúság nekem. Azon a vidéken nem így gondolkoznak az emberek, ott a gyümölcsfának természetes helye van, hozzátartozik minden portához, mindenkinek a létéhez.

Nyaranta a család Sopronban nyaralt, nekem annyi volt a nyaralás, hogy elmentem velük vagy értük hétfőn, és akkor vasárnapra hazajöttem. Én vasárnapot nemigen

hagytam ki, csak elvétele, mert helyettes honnan lett volna. Ha néha megtörtént, Nyíregyházáról jött valaki, ha nem is lelkész. Vagy Nagyváti Pali jött ki annak idején, aztán ő tartott istentiszteletet, vagy Benczúr Sanyi bácsi²⁸. Vagy ha más nem volt, akkor Balku Vince, a kántor olvasott fel prédikációt és tartotta meg az istentiszteletet. De a gyülekezet azt megértette, mikor mentem a család után, abból nem volt harag, természetesnek vették, hogy a családjáért megyek, vagy ott töltök én is egy-egy vasárnapot.

Más ok miatt nem maradtam el, nem. Így teltek az évek, jöttek-mentek, hát ugye, lassan eltelt már az a három év is, amiről anyósoméék beszéltek, de mozdulás nem volt. Kölcseből én többfele mehettem volna. Nyíregyháza is szóba került, két alkalommal is. Amikor Tarján Béla bácsi meghalt, akkor akarták, hogy jöjsek be. Még nem is halt meg, hanem, már nem nagyon bírta a szolgálatot, már mondták, hogy jöjsek be mellé. Majd megoldjuk Kölcset valahogy! Én nem vállalom, hogy ott hagyjam a gyülekezetet! Majd, majd megoldjuk! Úgy nem lehet. Meg dunántúli helyekkel is kínálgattak, a püspök adott nekem papírokat, hogy mehetek oda...

A bátyám közel volt Budapesthez, Tatabánya az más, engem egészen fel, Vasba, meg Sopron közelébe tettek volna. Felkínálták legelőször Mérgest, aztán Magyar Laci is írt nekem, hogy menjek el Vönöckre, Magassy Sándor is írt, hogy ide menjek, oda menjek... Vadasfára is, meg a barátok mondták Kissomlyót, dunántúli gyülekezeteket, hogy a nagyszülőkhöz, apósoméékhoz kerüljünk közelebb... Én meg azt mondtam, hogy csöbörből vödörbe én nem megyek. ... Az nem megoldás, hogy én elmegyek faluról, egy másik faluba. Amikor végeredményben Kölcse egy központi hely, orvos, patika, iskola, tehát a gyerekeknek a tanulása mindenféle járás nélkül el van intézve.

Engem mondjuk, az nem izgatott soha, hogy a nagyobb fizetésért. Nekem az számított, hogy hirdethetem az igét, van hallgatóság, a gyülekezet szeret! Ettől többet nem tudok kapni. Ezt hol harcoljam ki, máshol? Mivel magyarázzam meg nekik azt, hogy most én otthagynom őket? Amikor templomba járnak, szeretetet kapok tőlük... na? Szórványokban is jöttek velem, ha temetés volt – mikor már autó volt, különösen akkor -, mindig jöttek velem gyülekezeti tagok, énekekkel szolgálni. Hol egy kocsival, hol két kocsival. Az evangélikus egyházat nem hagytuk cserben, hanem bemutattuk, hogy vagyunk, létezők, élünk. Miért rúgjam őket hátba? Azért mert ott esetleg többet kapok? De ki tudja, hogy lett volna, a templomba jöttek volna-e az emberek? Azért,

az nem mindegy egy lelkésznek, hogy hányan hallgatják, kik vannak a templomban. Úgyhogy, ez aztán a feleségemet is meggyőzte. Aztán meg is szerették őt.

Gyász

A feleségem szépen beilleszkedett a falusi közegbe, nem volt neki könnyű, ő mozgássérült volt, csípőficama volt. Nagy mászkálásokat nem csinált, sokat nem bírt. Mentünk, együtt mentünk mindenhova, fájdalmai nem voltak, tudott járni, meg a két gyermeket is meg kellett szülni! Nagy ajándék volt nekünk, hisz 34-35 éves volt, mikor szült. 1969. augusztus 27-én született Péter, a lányom meg 1972. január 8-án. Ő Katalin Erna. És majd az unokám, Kati első lánya is Erna lett, Labossa-nagymama után lettek Ernák. Édesanyám volt Polster Erna. Hagyományként megkapta az unokám ezt a nevet, de lehet, hogy a természetét is a nagyinak.

A feleségem orgonálni is tudott, perfekt volt német... soproni lány – ugye, poncichter²⁹ lány, ha így mondjuk, az ottani németeknek a nevét –, és hát, amikor jött az 1984-es világtalálkozó, és kaptunk vendégeket, ő tolmácsolt. Ha lett volna rá igény, mondjuk taníthatta volna a németet, de nem igényelte senki. Ezzel a sérüléssel amúgy nem is lett volna munkája ott helyben, de egyvalamit mondjuk bután csináltunk, mert amikor elhoztam Sopronból, akkor ő felmondott a munkahelyén. Hát azt nem kellett volna, mert a folyamatosságnak meg kellett volna lenni. A munkaviszony folyamatossága miatt öt év múlva, Kölcseben a téeszben két hétre beállt munkába. Az irodába bevették, és nincs megszakítás akkor, bár ennek aztán már nem volt jelentősége. 1986-ban ő meghalt...

Magas vérnyomással küszködött, gyógyszert szedett rá, előtte nehéz napjai voltak, de nincs kizárva, hogy az akkori csernobili események miatt történt valami. Május 12-én meghalt... úgy találtunk rá a fiammal. Előzőleg nem volt semmi probléma. Mátészalkán voltunk éppen a Trabanttal, valami alkatrészt vettünk, jövünk haza, a fiú szalad előre, jön visszafele: „Apa! Anya meghalt”. Péter 18 éves volt, érettségi előtt állt, a lányom meg nyolcadikos általános iskolás. Pár nappal előtte még együtt voltunk a feleségemmel Nagykállóban, a Budai Nagy Antal óvónőképzőben felvételin voltunk a kislánnyal. Május 11-én Szabó Gyula esperes is kinn volt, presbiteri beiktatás volt, ünnepség, akkor ő tevékenykedett. Hát semmi különös nem volt, másnap meg ugye bekövetkezett ez a váratlan halál. Hirtelen.

Egyetlen lánygyereke volt a szüleinek, hetente két levél jött-ment közöttük. Istenem, a levelei mind megvannak! Tiszta egyháztörténet lenne az is, mert a soproni beszámolók az édesanyjától a soproni gyülekezetnek a dolgait taglalják, ő meg a mi történetünket részletezte, meg a gyerekekről szóló beszámolókat írta. Azon a hétfőn is az előző napi eseményekről számolt be az édesanyjának, ott maradt félbe a levél... Írta, írta, nem tudom, hány oldalt írt már akkor, apró betűkkel. Úgy látszik, egyszer csak abbahagyta, beült a kályha mellé a fotelbe, és ott... elaludt. Ott volt vége.

Aztán anyósom azt mondta, hogy ha lehet, hozzátok haza Sopronba. Így aztán Sopronban van eltemetve a családi sírboltban. Odavittük, haza. Borzasztó tragédia, csapás volt. Össze kellett fogni. Mert végeredményben más segítség nem volt. Akkor már az apósom nem élt, anyósom ünnepkor, meg olykor-olykor eljött, ott volt, segített nekünk valamit, de hát... Szerettük egymást, éltünk és összefogtunk, mert másképp nem ment... Nehéz, nehéz dolog volt.

Akkorra már a gyülekezetben is nagyon szerették őt. A magatartása miatt; ő meghallgatott, beszélgetett, tanácsot adott, lelkiileg is tartotta őket. Jobban megnyíltak felé, mint felém, tudott velük beszélni. 52 évig élt. Az egyik presbiter egy márványlapot készíttetett a templom előtt lévő hősi emlékmű falára, hogy Labossa Lászlóné, a legjobb papné, itt volt lelkészfeleség... dátummal együtt. Ott aztán éveken keresztül minden vasárnap friss virág volt. Sőt a templomban azon a padon is, ahol ült, éveken keresztül, ott volt a virágcsokor, és ennek már 30 éve. Így történt.

Érzéketlen nem maradhat az ember, de végeredményben ott van két gyerek, ott van rajtam a felelősség. Nem lehetett hosszan lazítani, élni kell tovább, vinni kell tovább az eseményeket. A feleségem csípőficama miatt addig is minden bevásárlást én intéztem, én jártam mindenhova, a gyerekekkel kapcsolatban is. Ilyen értelemben azért tudtam, mi a dolgom.

Péter leérettségizett Fehérgyarmaton, ott volt közel. Katit, hála Istennek, nem vették fel Nagykállóba, az sokkal messzebb lett volna, úgyhogy ő is a fehérgyarmati gimnáziumba ment, hazajáró lelkek voltak ezek mind a ketten... Péter előbb Tiszabecsen, mint képesítés nélküli nevelő dolgozott, aztán, mint társadalmi munkás a KIE-be, a Keresztény Ifjúsági Egyesületbe került Szeverényi János³⁰ mellé, ott dolgozott egy darabig. Aztán teológia. A KIE-nél, mondjuk ott is kapott egy elhívást,

vagy talán egy beoltást. Elvégezte a teológiát, lelkész lett. A lányom érettségi után egyből Nyíregyházára, a főiskolára, óvodapedagógusi szakra ment, utána pedig Tiszabecsen kapott állást, oda járt át dolgozni az óvodába.

A rendszerváltás után

Ezek itt a keleti végek, közel van Ukrajna is (előtte még Szovjetunió), meg közel van Románia is. A szocializmus idején mind a két határ gyakorlatilag légmentesen le volt zárva. Itt külföldi kapcsolatokról nemigen eshetett szó, civil se volt, nemhogy egyházi. Na, mikor bejött ez a változás, akkor Harmati püspök³¹ úr jött meglátogatni a kárpátaljaiakat. Evangélikus gyülekezet ott nincs is egyáltalán, de tett egy látogatást a régi evangélikus templomba Munkácson. Józsa Márton³² építette azt a templomot, ott tartottunk istentiszteletet.

Ungváron is volt evangélikus templom, aztán annak a tornyát lerombolták, és a főiskolának a tornaterme, súlyemelő terme volt benne. Azt is odaadták más felekezetnek utána. A munkácsi templomot a baptisták foglalták el, ott tartottunk istentiszteletet. Püspök úr azt mondta, hogy tőle végeredményben engedélyt nem kértek rá – mert hozzánk tartozott volna amúgy, a mi egyházkerületünk része lett volna az. Még kaptam is megbízatást Szebik püspök³³ úrtól, hogy gondozzam, járjak ki Kárpátaljára a rendszerváltás után. „Hát aztán – mondtam –, püspök úr, jó, rendben van. Intézzék el, hogy ne kelljen a határon órákat állni, mert nincs értelme, ha egy időpontot sem tudok küldeni sehova”. A görögkatolikus egyháznál elintézték, a görög lelkész Kölcseről átjárt a határon, de őneki volt olyan papírja, amivel átengedték egyből, soron kívül. Mondom: „Intézzétek el, hogy ne kelljen nekem se ott naphosszat várakozni, arra nem érek rá, mert itt is, ott is várnak, meg otthon is várnak, jönni-menni kell”. Ezt nem tudták elintézni, annyiban is maradt.

Románia felé inkább testvér-gyülekezeti kapcsolatot próbáltunk kialakítani Nagykárolyal mint volt anyagyülekezettel. Mert annak idején, amikor Kölcseben megalakult a gyülekezet – ahogy meséltem is –, úgy szerveződtek, hogy akkor Nagykárolyhoz tartoztak. Ezt a kapcsolatot fenntartottuk, elmentünk mi is meglátogatni őket, ők is eljöttek hozzánk. Ezek emlékezetes dolgok voltak. Csak az ember azt nem értette, hogy abban az időben, amikor még autó nem volt, akkor hogy mentek ezek az emberek 70-80 km-re istentiszteletre, csak azért, hogy úrvacsoráztassanak. Még

autóval is elég sok, nemhogy lóháton, vagy szekéren. Úgy tudom, hogy azóta is tartja a gyülekezet a kapcsolatot Nagykárolylyal, meg hát Szatmárnémetivel, az is Nagykárolyhoz tartozott. Aki meg ott volt lelkész annak idején, Zelenák Jóska most püspök-helyettes az erdélyi evangélikus egyházkerületben. Úgyhogy ezek nagy események voltak azért.

A faluba más nemzetiségű népek, külföldiek, vagy egyáltalán vendégek hozzánk jöttek először. Volt, hogy finnek jöttek, de a nagykárolyiak is voltak, és volt a nyíregyházi énekkar is. Egy német fúvószenekar is ellátogatott oda, az rettentő nagy élmény volt a falu számára is. Még este, vacsora után is, kinn az udvaron zenéltek. Az ilyen események megmozgatták a falut, a többi gyülekezetben ilyen megmozdulásra nem volt példa.

Akkor még nem is volt szokásban amúgy országon belül, hogy testvérgyülekezetet választottak volna. Bennünket lehet, úgy tartottak, hogy mi azért nem vagyunk olyan elhanyagolt, gyenge népség. Tudom, hogy mintha Debrecen vagy Nyíregyháza, vagy a Kertváros tán Fancsallal meg Tokajjal tartottak ilyen testvér- kapcsolatot, de Kölcse nem gondolt senki. Kölcse annyira távol van mindentől, hogy itt én vagyok a harangozótól kezdve a püspökig minden. Ez részben azt is jelentette végeredményben – a régebbi időben különösen –, hogy az egyházi vezetőség felelősséget nem vállalt a lelkészekért: amit főztél, edd meg, amit csináltál, vállald a következményeit. Egy ilyen távolba szakadt vidéki lelkész magára volt utalva, intézte a dolgait, élt úgy, ahogy tudott.

A kölcsei közéletben

Még nem említettem, hogy amikor Kölcsere kerültem, akkor kitudódott, hogy én valamikor futballbíró is voltam, és megkértek, hogy a község futballcsapatának legyek az edzője. Mondtam, jó rendben van, de vasárnaponként nem érek rá edzést tartani, csak esetleg hét közben. Egy falusi futballcsapatnál, mire van szükség? Futballozni senkit nem lehet megtanítani, az erőnléten múlik minden. Ha erőnlét van, akkor az a kis focitudás is előjön. Csináltam, úgyhogy megnyertük abban az évben a bajnokságot. Ez '63-ban vagy '64-ben, valahogy mindjárt az elején volt. Volt abban a csapatban már

dolgozó ember is, például a későbbi polgármester, Harbula Pista a gazdaságban volt valami ágazatvezető.

Ezt csak azért mondom, mert az egész időszak alatt végeredményben nem zárkoztam el a közösségi élettől. Amilyen alkalom adódott, legyen az falugyűlés vagy a fogyasztási értékesítő szövetkezetnek a zárszámadása, én benne voltam. Áfésznek a tagja voltam, résztulajdonos vagy részvényes vagyok, évente valami kis osztalékot is adtak belőle mindig. Ez évtizedek óta megy, és annak is a beszámolóira mindig elmentem, részt vettem, és alkalomadtán szóltam is, ha jónak láttam. Az első időben ezek politikai események voltak tulajdonképpen, ott, ha szóltam is – a számadatokhoz úgyse tudtam hozzászólni –, akkor azt fejtettem ki, hogy lényegében, ha valamit el tudunk érni, az annak köszönhető, hogy békében élünk egymással, és az óriási dolog.

Mondjuk, megbecsült ember voltam a faluban is, így amikor a rendszerváltás jött, akkor két ciklusban is megválasztottak önkormányzati képviselőnek. Nem én akartam lenni, megszólítottak velem. Ugye én egy stabil ember voltam ott a községben, mert a 42 év alatt a papok is cserélődtek, általában az értelmiség is, én meg végig részt vettem a község életében. Úgyhogy, nem kellett nekem kampányolni, azt megcsinálták helyettem, összeszedtek annyi aláírást, ajánlást, amennyit kellett.

Mindjárt az elején megvitattuk a képviselők tiszteletdíját, és ennek a tárgyalása alkalmával én mondtam egyedül azt, hogy ne kapjon senki semmit – hát megbecsülés, megtiszteltetés, hogy részt vehetünk ebben a munkában. De hát hogy ez jár, ez jár, ez jár... Hát, mondom, én nem veszem fel. Akkor ajánljam fel valamire! Nem, én nem fogom felvenni, mert én azt nem tartom helyesnek, hogy engem megtiszteljenek, és akkor ezért pénzt kapjak. Meg kellene köszönni, hogy egyáltalán részt vehetünk ebben a munkában. Az első évben nem is vettem fel, de később rájöttem, hogy jó, ez után nekem adót kell fizetni, mert nekem, mint kifizetést, elkönyvelték. Na, akkor inkább felveszem, nem lógok ki közülük. Mondjuk, megjegyeztem előtte, hogy végeredményben nem helyes, hogy jövedelmet húzunk. Elcsúszott a világ.

Az egyik hívem lett a polgármester, mint említettem, Harbula István. Ismertük egymást, a szülei is evangélikusok voltak. A képviselőtestületben kilencen voltunk, ebből négy vagy öt evangélikus volt. Mondjuk, abban a faluban az evangélikusságnak mindig egy előrevivő szerepe volt. Az új korszak kezdetén is, az önkormányzat megalakításánál a falu érdekében végezték a munkájukat. Jól volt az, a képviselőtestületi ülésen

jószérivel az előkészített anyagot csak el kellett fogadni. Milyen beleszólást engednek ma is a dolgokba?

A rendszerváltás után az egyházi ingatlanok visszaadására került a sor, az iskolát mi is visszakaptuk Kölcshán, de nem iskolaként működött tovább. Földet is igényeltünk vissza, amit elvettek tőlünk a templom melletti területből. Azzal a tervvel vettük vissza, hogy esetleg ott egy nyári konferencia helyet, vagy tábort fogunk kialakítani. Ez eddig még nem valósult meg. Amikor a templomot renováltuk, ott tartottuk az iskolateremben az istentiszteleteket. Aztán üresen állt. Az önkormányzat múzeumot rendezett be, egy helytörténeti gyűjteményt, most már nincsen. Aztán pingpong-asztalt tettünk be, hogy az ifjúságnak legyen, most jelenleg üres, vagy... nem tudom megmondani.

Az is a rendszerváltozás után volt, hogy Zsarolyánban rendeztek egy találkozót a régi katonacimborákkal. Onnan is volt egy munkaszolgálatos katona, és a környékbelieket összegyűjtötte a Munkaszolgálatosok Szövetsége. Ezt írták egy emléklapra: *„Ellenségként kezelt katonák, akiket kiképzés helyett kikészíteni akartak, akik minden megalázást, fájdalmat, fáradtságot, éhezést kibírtak. Akiket némaságra ítélték, akiknek senki köszönetet nem mondott, aiktól senki bocsánatot nem kért. Akik tán meg is bocsátottak már, de feledni sosem tudják a történeteket. S van, akik mégsem feledkeztek meg róluk”*. Megkaptuk a MUSZ-tól a „Hitünkért, hazánkért” emlékérmét, azok a munkaszolgálatos katonák, akik 1951-56 közt voltunk, ezzel az indoklással: *„Bajtársunknak, sorstársunknak, aki a Rákosi-rendszer kommunista diktatúrájában katonai behívó alapján kényszermunkát végzett. Erkölcsi kárpótlásként Hitünkért, hazánkért emlékérmét adományozzuk.”* Ez 1999-ben történt.

Közben a gyermekeim élete kiteljesedett. Az óvónő lányom 20 évig volt Tiszabecsen, tavaly hozták át a saját falujába, Sonkádra. Sonkádön lakik, oda ment férjhez, volt iskolatársa vette el, Bartha János, ő meg mezőgazdasági vállalkozó. A legnagyobb unokám Erna, ő 18 éves elmúlt, ide, a Kossuthba jár, most harmadikos lesz, mert nulladik évfolyamos is volt. Kollégista, a Luther Márton Evangélikus Kollégiumban vannak a húgával. A második Lili, ő most az első évet végezte a Kossuthban. A kicsi meg, Janka Flóra ötödikbe megy már.

Péter a teológia elvégzése után Sámsonházára került segédlelkésznek, a felesége ugyancsak lelkész, Kővágó Anita. Ott született az első gyerekük, Benedek. Aztán Péter itt volt lelkész Nyíregyházán, a második fiuk, Barnabás már itt Nyíregyházán

született. A harmadik gyermekük kislány, és az is itt született az alatt a hat év alatt, Anna Gréte. Aztán mikor Érden Ittész István nyugdíjba került, akkor őt hívták meg oda. Ott ugye egyedül van. Ahol többen vannak, ott mindig van súrlódás is, még papok között is. Élő gyülekezetet vett át, Ittész István nagyon sokat járt evangelizálni. A templom szűk lett, és bővíteni kellett Ittész István ideje alatt – nagy dolog ebben az időben. Azóta is sok munkájuk van: hogy a hitoktatás megint bejött, rengeteg iskola is van, aztán amennyire tudnak, járnak mind a ketten – mert segédlelkész is lett mellette, Anita –, aztán anyakör, kismamakör, férfikör, bibliaóra, ifjúsági óra, kisifi, nagyifi... – na, hát van mit tenniük! Hatalmas nagy területen fekszik Érd, egy elnyúló város, alvóváros tulajdonképpen. Pesten dolgoznak, oszt hazajárnak aludni – majdnem úgy van. Vasárnap Százhalombattára jár Péter, az egyik öregotthonban minden vasárnap már nyolc órakor ott van istentiszteletet tartani, utána tízre jön a templomba. A gyerekmunkát Anita végzi meg a csapata, akiket kiképeztek erre, a gyerekek is két-három csoportban vannak már. Megy az élet, hál' Istennek!

Annyira, hogy egyszer csak azt vettem észre, hogy 40 éve szolgálok Kölcshén. Azt szépen megünnepeltük, 2002-ben gyönyörű jubileumi ünnepség volt a templomban. Bozorády esperesék voltak kinn, köszöntöttek, ott volt a polgármester, ajándékot adtak, emléklapot adtak, itt van az emlékeim között.

Nyugdíjaskor

Egyről nem volt szó, hogy nyugdíjaznának. Akkor olyan gyenge volt az utánpótlás, kilátás nem volt rá, hogy Kölcshébe valaki jöjjön. Jöjjön oda... majdnem azt mondom, elásni magát! Hetvenéves koromig szó se esett a nyugdíjazásról. Aztán egyszer Szebik püspök mondta, hogy menjek nyugdíjba. Hogy lejár az idő. Azt mondtam neki: „Ide figyelj, azt a 42 évet hadd töltssem már ki, hogy egy ilyen időszak legyen!” Nem tudom, miért ragaszkodtam a 42 évhez, de azt akartam, hogy az kijöjjön. Hát aztán, ami utána következett, az nem volt olyan sima.

2004-ben megegyeztünk a püspök úrral, hogy szeptember 1-ig én átadom a parókiát. Júliusban kaptam egy levelet tőle, hogy július 31-én adjam át. Húha, mondom, nem ezt ígérted, püspök úr! Én már úgy rendeztem a szolgálatokat, hogy a szórványokba is el tudjak menni. Azért ennyi év után csak megérdemlik, hogy elbúcsúzzak tőlük. Az

úgy nem megy! Mondom: „Püspök úr, hát nem így szolt az ígélet. Én nem megyek addig, tartom magamat a régi megállapodáshoz”. Honnan jött ez? Alighanem Bozorády Zoltán esperesnek lett olyan sürgős, hogy beiktassa az utódot. Ő hozta ki azt a fiatalembert helyettem, és őt ott minél hamarabb be akarta iktatni. Mert aztán jöttek olyan levelek, hogy én egy havi fizetését elvettem. Semmi köze a fizetéshez, megállapodásunk volt a püspökkel, kész, alászolgája! Én akkorra zártam le a parókiát.

Jó, hogy nem maradtam ott. Nem jó az, hogyha ott van a nyugdíjas, meg ott van egy fiatalember – akkor mindegyik talál a másikban hibát, ez így van. Megvolt ez a lakás Nyíregyházán, Guszti öcsém anyósáé volt, aki 1995-ben meghalt, és akkor rábeszéltek, hogy vegyem meg, úgyhogy ideköltöztem. Bele kellett törődni. Hát végeredményben, Istennek legyen hála, azért csak hetvennégy éves voltam, amikor elmentem nyugdíjba. Szépen elköszöntem a falutól, a képviselőtestület is tőlem egy emlékéremmel, amit a búcsúzó istentiszteleten adott át Harbula István polgármester, aztán a szórványtól is búcsút vettem, ahogy elterveztem.

Sok keserűség van bennem, mert romlott tovább a viszony az utóddal. Lányom ott lakik Sonkádön – az a kölcsei gyülekezethez tartozik –, és eleinte még én is visszajártam, istentiszteleten részt vettünk, nem volt probléma. Azóta romlott meg a viszony, ez emberi, vagy talán ördögi dolog, nem tudom. Konfirmációra került volna az unokám – a keresztapa a fiam, aki Érden lelkész –, és megállapodtak, hogy nem pünkösdkor, hanem majd más időpontban lesz a konfirmálás. Az unokám jár a konfirmációs órákra rendszeren, szépen, és három héttel hamarabb azt mondja a lelkész: „Hm, mégis pünkösdkor lesz”. Így hát az unokám nem ott konfirmált a kölcsei templomban, hanem idebent Nyíregyházán a következő évben. Majd amikor aztán már a második unokám is konfirmációra került, akkor ő se Kölcseben, hanem itt bent, Adámi Lászlónál konfirmálkodott meg. Sonkádról hordta be a lányom a felkészítő órákra előtte. Nem abban a templomban konfirmáltak, ahol a nagyapjuk 42 évig szolgált, és ahol ők, a két gyerek – fénykép van róla, ott ülnek mellettem a papi padban. A két csöpp lány! – nyitották az oltártér ajtaját, és engedtek engem be.

Sajnos azzal, ami a lányommal történt, a kölcsei gyülekezettel megszakadt a kapcsolat. Akkor a gyülekezet is azt akarta, hogy pünkösdkor legyen a konfirmáció. Soha nem volt pünkösdkor. Az én negyvenkét évem alatt soha nem volt pünkösdkor,

hanem mindig húsvét után való vasárnap vagy áprilisban. A konfirmálást ünneppel nem hozom össze, az külön ünnep! Az a gyülekezetnek, a gyerekeknek az ünnepe.

Sajnos így oda nem is tud járni templomba a lányom. Én itt vagyok benn, még idáig mindig besegítettem úrvacsorát osztani a Nagytemplomban. Akkor ők bejönnek ide hozzám, istentisztelet után visznek, kimegyünk hozzájuk Sonkádra. Ez nagyon-nagyon rosszul esik és fájdalmas, hogy a gyerekeit nem tudja úgy nevelni, hogy minden vasárnap templomba megyünk. Mert ha nem érzi jól magát otthon – ahol ők felnőttek az udvarban –, akkor az nagyon-nagyon fájdalmas dolog.

Én Nyíregyházán még a legutóbbi időkhöz is aktív voltam. Most nemrég Torockón volt az egyházmegyei lelkészi kar, és Zsarnay Krisztián esperes úgy mutatott be a fiataloknak, hogy „az egyházmegye legaktívabb és legidősebb lelkésze”. Mikor én bejöttem Nyíregyházára, a fiam itt volt lelkész, a kistemplomi körzet volt az övé, és akkor engem beosztogatott, és én mentem, szolgáltam a Kistemplomban meg Szekeres bokorban, meg ahova irányított. Aztán mióta elment, azután is hívtak egy-egy helyettesítésre, különösen az öregotthonba, Etelközbe. Oda szerettem járni, meg mondom, úrvacsoraosztásnál besegítettem. Tavaly aztán – akkor prédikáltam a Kistemplomban, helyettesítettem valakit – szemüvegcsere volt éppen, és annyira zavart, hogy nem ment le tisztességesen az istentisztelet! Szürke hályoggal operáltak, szemüveg-csináltatás volt, valami zavar volt bennem akkor, azóta aztán nem álltam a szószékre. Jövök-megyek, bejárok a hivatalba, azért aktív vagyok.

Na, de itt a leltáram Kölcseből. 1962. december 1-jétől 2004. augusztus 31-ig, tehát amíg Kölcse szolgáltam, megkereszteltem 326 gyereket, konfirmáltam 294-et. Eskettem 128 párt, és temettem 230-at. Tehát ez azt jelenti, hogy többet kereszteltem, mint amennyit temettem a 42 év alatt.

Jegyzetek

¹ **Polster Adolf:** „Hollós István 1894, júniusában, a győrszabadhegyi iskola tanítójává választatván, megvált iskolánktól, helyére Polster Adolf János tornaalliai magániskolái tanítót választotta meg egyházunk. 1894 szept. óta működött iskolánkban. Fizetése 350 frt, 100 frt kántordíj, 150 frt lakbér.” „A tanítótestület által évek óta sürgetett igazgatói állást végre egyházunk Polster Adolffal töltötte be. (1924. III. 23. egyh. jzkv.), aki eddig is kitaró ambícióval, odaadó munkássággal vezette iskolánkat igazgatói cím nélkül is.” (Forrás: http://medit.lutheran.hu/sites/medit2.lutheran.hu/files/medit/elefanty_sandor_debreceeni_elemi_iskola_1936.pdf)

² Debreceni Szállodások, Vendéglősök és Kávésok Szakirányú Tanonciskolája néven kezdte működését 1902. szeptember 17-én. Az iskola első igazgatója Polster Adolf volt, aki 31 éven át vezette azt. (Forrás: http://www.oktatas.hu/hivatali_ugyek/kir_latogatoknak/kir_info!/KIR_Info_Publikus/Home/DownloadDocument/3941)

³ „Ősei között protestáns ágon elsőként Labossa Fülöp nevével találkozunk, aki 1566-ban wittenbergi diák, majd gömöri prédikátor lett. Őt követi Labossa Péter, aki Rozsnyón lesz az első magyar prédikátor, és 1615-ben hal meg a város lelkészeként. Utóda az 1620-as években Labossa György prédikátor, majd a 19. század végén ugyancsak ennek a városnak az evangélikussága ad még egy lelkészt id. Labossa Lajos - az édesapa - személyében.” – Labossa Lajos, a báty nekrológiájából: <http://church.lutheran.hu/harangszo/02jul/cikk4.htm>

⁴ **Geduly Henrik** (Bécs 1866. október 24 - 1937. február 18. Nyíregyháza): evangélikus lelkész, püspök. A gimnáziumot a losonci állami gimnáziumban kezdte el, és a selmecbányai evangélikus líceumban fejezte be. A teológiát Pozsonyban végezte, ahol már harmadéves korában az ifjúság vezére volt, és szerkesztette a Gondolat című lapot. Segédlelkész 1889-től a zólyomi gyülekezetben. 1891-ben került Nyíregyházára káplánnak és az evangélikus gimnáziumba hitoktatónak. 1896-ban megválasztotta lelkészének a nyíregyházi gyülekezet. Előbb esperességi, majd 1906-ban egyházkerületi főjegyző lett, ami akkor egyben a püspökhelyettesi tisztnak felelt meg. Püspöki beiktatása Nyíregyházán 1911. május 16-án volt, ezzel Nyíregyháza püspöki székhely lett. Az első világháború befejezéséig tíz egyházmegye tartozott hozzá, két főiskola, hat főgimnázium, egy tanítóképző és hat polgári iskola működött benne. A tragikus trianoni békeszerződés után Geduly az iskolákért küzdött, az egykori eperjesi jogakadémiának Miskolcon tudott állandó otthont biztosítani, és ugyanide hozta Eperjesről a tanítóképző intézetet, 1917-ben Evangélikus leánygimnáziumot alapított Nyíregyházán, mely halála után a nevét viselte. 1929-ben a soproni hittudományi kar díszdoktorátussal ismerte el irodalmi tevékenységét. Választmányi tagja volt a Magyar Protestáns Irodalmi Társaságnak. Az 1934 és 1937 között lezajlott zsinat rangidős püspök-elnöke volt. (Forrás: <http://www.evelet.hu/archivum/2007/07/103>)

⁵ **tírpákok:** a magyarországi szlovákok egy csoportja, akik a 18. század közepétől kezdve települtek át Nyíregyháza környékére.

⁶ Kállói út- a Nagykálló felé vezető út, akkor Kállai, később Felszabadulás út, ma Szent István utca

⁷ Ma Jókai Mór Református Általános Iskola. Nyíregyháza egyik legrégebbi oktatási intézménye, 1906-ban alapította Kardos István református lelkész. Polgári fiúiskolaként indult, majd 1945-ben államosították, 1995-ben pedig a Nyíregyházi Városi Református Egyházközség fenntartása alá került. (Forrás: <https://yellow.place/ru/j%C3%B3kai-m%C3%B3r-reform%C3%A1tus-%C3%A1ltal%C3%A1nos-iskola-ny%C3%ADregyh%C3%A1za-hungary>)

⁸ **Luther ház.** Két épületből áll, a mai Luther u.-Szent István u. sarkán, az evangélikus egyház bérpalotája volt. 1928-ban Kotsis István műegytemi tanár tervei alapján épült, a város legmodernebb bérháza volt felvonóval, saját vízrendszerrel, a homlokzat hengersizű kiképzése mögött saját víztartálya. A két épület közti passzázsról aknáknak nyíltak a tűzelő lejutására, a lakók számára elkülönített, zárható pince rendszerbe. (Forrás: Margócsy József: Utcák, terek, emléktáblák II. Nyíregyháza, 1986)

⁹ **Túróczy Zoltán** (Arnót, 1893. október 23. – Győr, 1971. november 22.) evangélikus püspök. Teológiát Pozsonyban tanult (1911-15). Komáromban, Ózdon segédlelkész, 1917-től Arnóton, 1923-tól Ózdon, 1927-től Győrött lelképásztor. 1939-től nyíregyházi lelkész és a Tiszai Evangélikus Egyházkerület püspöke. 1945. május 22-én a rendőrség őrizetbe vette, június 25-én a Nyíregyházi Népbíróság „háborús bűntettek miatt” (a püspöki jelentéseiben található „háborús uszító” és „szovjetellenes” kitételek alapján) 10 évi fegyházbüntetésre ítélte. 1946. március 1-jével szabaddá helyezett, 1948. május 29-ével a Népbíróságok Országos Tanácsa az ellene folyamatban lévő bűnvádi eljárást kegyelmi úton megszüntette. Kapi Béla püspök félreállítását követően a Dunántúli

Evangélikus Egyházkerület választotta püspökévé, és Győrben lett lelkész. 1948. december 14-én Mády Zoltán dunáninneni egyházkerületi felügyelővel együtt ő írta alá az evangélikus egyház képviselőjében az állammal kötött egyezményt. 1952-ben erős pártállami nyomásra nyugdíjazták. Vető Lajos 1956. november 1-jei lemondása után 1957 januárjában püspökké választották az Északi Evangélikus Egyházkerület gyülekezetei, de az Állami Egyházügyi Hivatal 1957 decemberében újra félreállította. Főtitkára volt az Országos Evangélikus Lelkészegyesületnek. 1963-ban a helsinki egyetem távollétében tiszteletbeli díszdoktorátussal tünteti ki. (Forrás: <http://turoczy.lutheran.hu/puspok/eletrajz>)

¹⁰ **Malenkij robot** („kicsi munka” oroszul) – civilek tömeges elhurcolása, hogy a Szovjetunióban hadifogolyként kényszermunkát végezzenek. Történések 1944. november 2.-ra teszik a nyíregyházi összegyűjtést és mintegy 2300-ra a deportáltak számát. A rossz körülmények, éhezés, járványos betegségek miatt rengeteg áldozata volt. (Forrás:

http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszagi_nemzetisegek/nemetek/malenkij_robot/pages/004_Malenkij_robot.htm)

¹¹ **deklasszált** (osztályidegen): a kommunista rendszerekben használt diszkriminatív társadalmi minősítés, amelyre hivatkozva az állampárt diszkriminálta, illetve üldözte azoknak a társadalmi rétegeknek a tagjait, amelyeket hatalmi céljaihoz nem akart vagy nem tudott megnyerni. Az osztályidegenség vádja ugyanakkor kítűnő bűnbakképző a korai kommunista rezsimben, amelynek alapvető tulajdonsága volt az ellenségkép kialakításának és ápolásának erős igénye. Osztályidegennek (gyakran az 1938-as állapot szerint) minősítettek volt földbirtokosokat, arisztokratákat, üzemek, műhelyek, üzletek tulajdonosait, kuláknak nevezett birtokos parasztokat, volt csendőröket, rendőröket, katonákat, a korábban hivatalokat betöltött személyeket, egyházi személyeket, háborús és politika bűncselekmények miatt felelősségre vontakat. Az „osztályidegen” ugyanakkor közszájon forgó szó volt, az „ellenség” egy szinonimája, és mint ilyen, jelentése nem pontosan körülírt, tehát tetszőlegesen alakítható volt. A továbbtanulásban és egyéb vonatkozásokban hivatalosan 1962 után megszűnt a származás szerinti diszkrimináció, a rezsim azonban továbbra is osztályalapokon gondolkodott, a „nem termelő” foglalkozások üzőivel – például értelmiségiekkel – szemben eredményesen folytatták az előítéletek súlykolását. Az osztályidegenek a hátrányos megkülönböztetés változatos fajtáival kényszerültek szembenézni. Elzárták őket bizonyos munkaköröktől, gyermekeiket nem engedték továbbtanulni stb. (Forrás: <http://hu.wikipedia.org/wiki/Oszt%C3%A1lyidegens%C3%A9g>)

¹² **Káldy Zoltán** (Iharosberény, 1919. márc. 29. – Bp., 1987. máj. 17.): evangélikus püspök. Középkisiskolai és teológiai tanulmányait Sopronban végezte. Segédlelkész, majd lelképásztor volt Pécsen (1945-58), 1954-től a tolnai-baranyai egyházmegye esperese, 1958-tól a Déli Evangélikus Egyházkerület püspöke, 1967-től az evangélikus egyház püspök-elnöke. A Keresztény Békekonferencia alapító tagja (1958), 1963-tól a Magyarok Világszövetsége elnökségi, az Egyházak Világtanácsa KB, 1965-től a Béke Világtanács tagja. 1971-től Bp. XVII. kerületnek három cikluson át országgyűlési képviselője. 1975-től a Hazafias Népfront Országos Tanácsának tagja. 1984-től az Evangélikus Világszövetség elnöke. Számos kitüntetésben részesült, 1985-ben a Magyar Népköztársaság rubintokkal ékesített Zászlórendjét kapta. A pozsonyi, debreceni és kolozsvári teológiai akadémiák díszdoktorukká avatták. – Nevéhez fűződik a „diakóniai teológia”, az új evangélikus egyházi törvénykönyv, agenda és énekeskönyv létrehozása és megszerkesztése. A 2014-ben megjelent HÁLÓ 2.: Egyházvezetők 1. / Káldy Zoltán, Ottlyk Ernő – Dokumentumok és tanulmányok a Magyarországi Evangélikus Egyház és az állambiztonság kapcsolatáról – 1945–1990 című kötete foglalkozik szerepével az állampárti időkben. (Források: <http://www.evelet.hu/archivum/2007/28/084>
<http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC07165/07244.htm>)

¹³ **Kapernaum – evangélikus üdülő, szeretetotthon és konferenciatelep, Gyenesdiás**. Dr. Bitá Dezső győri bencés egyetemi tanár építtette a 19. század végén nyaralónak. A ház többször gazdát cserélt, végül a Soproni Evangélikus Teológus Otthon vásárolta meg 1933-ban lelkészüdülő és konferenciatelep céljára. Az intézmény 1934-ben kezdte meg hivatalos működését a Magyarországi Evangélikus Egyház keretében. Jelenleg idősök otthona, valamint belmissziói központ. (Források: <http://www.gyenesdias.hu/kapernaum>, <http://www.kapernaumszeretotthon.hu/>)

¹⁴ **Piros László** (1917-2006): katona, kommunista politikus, 1954-56 között belügyminiszter. Eredeti végzettsége hentessegéd volt. 1950-ben az Államvédelmi Határőrség parancsnokává nevezték ki vezérőrnagyi rangban, 1953-ban a belügyminiszter első helyettese lett, majd 1954-ben belügyminiszter. Részt vett a koncepciók perek felülvizsgálatával, az áldozatok rehabilitálásával megbízott bizottság munkájában. Az MDP Központi Vezetőségének 1956. október 23-án tartott ülésén kimaradt a politikai bizottságból, 26-án a kormányból

is. Október 28-án a Szovjetunióba távozott, ahonnan november 3-án tért vissza. Részt vett a KGB vezetője, Szerov tábornok által irányított akcióban, melynek során november 3-án este Tökölön letartóztatták a magyar kormányküldöttséget. (Forrás: 1956-os Intézet Oral History Archívum; <http://www.rev.hu/sulinet56/online/szerviz/kislex/biograf/piros.htm>)

¹⁵ **Herceg Lajos** 1935-ben született Győrött, a forradalomkor 21 éves volt. Iskoláit kitűnő eredménnyel végezte. Az Orvostudományi Egyetemre jelentkezett, de származását rendszerellenesnek ítélte a diktatúra. Végül útja a Teológiai Akadémiára vezetett. 1956. október 30-án halt meg, a testét érő golyó szétrombolta szívtájékat. **Magócsi István** 1934-ben született Monoron. Hamar érdeklődést mutatott a néprajz iránt, de hivatásának mégis a lelkészséget tartotta. 1956. október 23-án tartotta meg élete utolsó áhítatát: az ő életét is golyó oltotta ki. Mindkét mártírt az akkori Teológia udvarán temették el – emléküket 1989 óta tábla is őrzi a HTK épületében. (Forrás: <http://www.kre.hu/htk/index.php/613-budapesti-reformatus-teologusok-az-1956-os-forradalomban.html>)

¹⁶ **Vető Lajos** (Kondoros 1904, október 17.- Budapest, 1989. szeptember 22.): evangélikus lelkész, püspök. Viszkok néven született, Sopronban, Berlinben és Tartuban végezte tanulmányait. 1935-ben bölcsészdoktori oklevelet szerzett Pécsen. 1931-től Szolnokon, 1937-től Miskolc-Diósgyőr-vasgyárban, 1948-tól Nyíregyházán lelkész. Állami nyomásra választották meg tiszakerületi püspökké. Az egyházkerületek átszervezése után Vető Lajos az Északi Egyházkerület püspöke lett budapesti székhellyel. 1956 októberében a forradalmi események hatására lemondott püspöki tiszteréről, helyére Túróczy Zoltán korábbi dunántúli püspököt választották. Vető Lajos ezután az Evangélikus Teológiai Akadémián tartott előadásokat. Túróczy Zoltán 1957 decemberében külső kényszer hatására lemondott, miután a Magyar Népköztársaság a vezető egyházi tisztségek betöltését állami hozzájáruláshoz kötötte visszamenőleges hatállyal. Így ismét Vető Lajos került az Északi Egyházkerület püspöki székébe 1967. május 15-ig, kényszerű nyugdíjaztatásáig. Szolnokon és Diósgyőr-Vasgyárban is templomot épített, de nem csak templomépítőként, hanem tudós valláspszichológusként is jegyzik, tagja volt a Nemzetközi Lélektani Társaságnak. 1953-1971 között országgyűlési képviselő, a papi békemozgalom tevékeny tagja. Elnökségi tagja volt az Országos Béketanácsnak, a Hazafias Népfrontnak, elnöke az Ökumenikus Tanácsnak és a Magyar Bibliatanácsnak, díszdoktora a pozsonyi szlovák Teológiai Akadémiának (1953). (Forrás: <http://www.evelet.hu/archivum/2007/28/084>)

¹⁷ **Ordass Lajos** (született Wolf Lajos, Torzsa /ma Szerbia/), 1901. február 6. – Budapest, 1978. augusztus 14.): mártírsorsú evangélikus püspök, az Evangélikus Világszövetség alelnöke. Teológiai tanulmányait Budapesten, Sopronban, majd Wittenbergben folytatta. 1924. október 5-én avatták fel lelkésznek. Hartán, Mezőberényben, Budapesten, Soltvadkerten segédlelkész. 1927-1928 között Svédországban tanulmányúton volt, majd 2 évig katonalelkész Debrecenben és Budapesten, 1931-1941 között Cegléden volt lelkész. 1941-1945 között Budapesten a kelenföldi evangélikus gyülekezet lelkésze. 1945-ben, az idős Raffay Sándor lemondása után a Bányai Egyházkerület gyülekezeti megválasztották püspöküknek. 1947-ben az újonnan alakult Evangélikus Világszövetség alelnökévé választották. 1948-ban határozottan kiállt az egyházi iskolák államosítása ellen, ezzel a pártállami diktatúra egyik legfontosabb egyházzellenes intézkedésével szegült szembe. Koholt vádak alapján 2 évi fegyházra és további 5 évi hivatalvesztésre ítélték. Büntetését Budapesten, Szegeden és Vácott töltötte. 1950-ben szabadult, de ezt követően is hallgatásra kényszerült. 1956. október 5-én sor került állami, majd 1956. október 8-án egyházi rehabilitációjára. Dezséry László 1956. október 31-ei lemondása után 1956-1958 között a Déli Egyházkerület püspökeként folytathatta szolgálatát. 1957-ben Minneapolisban az Evangélikus Világszövetség újra alelnökévé választotta. Az 1956-os forradalom leverése után újrakezdődtek megpróbáltatásai, 33 éves püspökségéből mindössze 5 évet tölthetett tényleges egyházi szolgálatban, 1958 júniusában újra, ekkor már véglegesen megfosztották hivatalától. Haláláig visszavonultan élt. Belső száműzetésének éveiben sokat fordított angol, német, dán, svéd, norvég és izlandi nyelvről. Teljes rehabilitációjára 1995-ig kellett várni. (Forrás: <http://www.evelet.hu/archivum/2007/28/084>)

¹⁸ **Szupplikálni**, azaz adományt gyűjteni. Minden egyetemi hallgatónak, aki az evangélikus lelkészi szolgálatra készül, nem csak a Hittudományi Egyetem falai között, de a gyülekezetek templomaiban is meg kell ismerkednie azzal a légkörrel, ami majd körülveszi munkája, hivatása során. Az ádventi és böjti időszakban a lelkészönvendékek kirajzanak a szélrózsa minden irányába, hogy meglátogassák a gyülekezeteket, és Isten igéjének hirdetése után adakozásra hívják fel az evangélikusságot a lelkészképzés javára.

¹⁹ **Luther-rózsa**: Az evangélikusok legismertebb jelképe. Eredetileg Luther személyes címere volt, amivel vitairatait, okmányait és leveleit a kor szokásai szerint hitelesítette. Luther címere még valamivel egyszerűbb volt a mai Luther-rózsánál: egy ötszirmú rózsza közepén szív volt látható, abban egy kereszt. 1530-ban ebből készült el

a ma is ismert változat, amelyben a színeknek is nagy jelentősége van. A Luther rózsza, ez a szerte a világban ismert jelkép evangélikus templomokon és kiadványokon látható, de sokan hordják kitűzőként is. (Forrás: <http://www.onlinehittan.hu/h-1-23.htm>)

²⁰ **Dongó motor:** kis teljesítményű (38 köbcentis), kerékpárra felszerelhető, dörzshajtású benzines segédmotor, az 50-es évek első felében jelent meg, de sok baj volt vele (a korabeli rigmus szerint: „Dongó-motor csoda-kincs, jó, ha van, de jobb, ha nincs”), hamarosan be is szüntették a gyártását.

²¹ **Sztehlo Gábor** (Budapest 1909. szeptember 25- 1974. május 28. Svájc): evangélikus lelkész, 1931-ben végez az ev. teológián Sopronban, 1931-1932: ösztöndíjas Finnországban 1932. május 28.: D. Raffay Sándor püspök lelkésszé szenteli, káplán a budavári gyülekezetben 1933-1935: a hatvani gyülekezet lelkésze, templomot épít. 1935-1942-ben a nagytarcsai gyülekezet lelkésze, 1938. - a nagytarcsai Tessedik Sámuel népfőiskola megalapítója. 1944 márc. Raffay Sándor ev. püspök megbízásából a református Jó Pásztor Egyesülettel együtt elkezd a zsidó gyermekek szervezett mentését. 1944 október - 1950.jan 7. tartós szabadságot kap az evangélikus egyháztól, hogy minden erejét a gyermekek mentésére, otthonok kialakítására és szervezésére fordíthassa. 1944 karácsonyáig 32 otthonban szervezi meg a gyermekek elhelyezését és ellátását a svájci Vöröskereszt anyagi és erkölcsi támogatásával ismerős és felajánlott családi házakban. 1945.tavasza a 32 otthonban árván maradt gyermekek számára a PAX gyermekotthont szervezi meg és iskolát épít a Weiss Manfréd által felajánlott magánterületen. A PAX otthonok államosítása után 1950- 1951-ben segédlelkész a budavári, kelenföldi, majd a kőbányai gyülekezetben. 1951- 1961-ben szeretetotthonok szervezője az evangélikus egyházban; vezetője a pesthidegkúti szeretetotthonnak; 1956: családja Svájcba távozik 1961 dec.: meglátogatja családját és szívinfarktust kap, orvosai tanácsára ottmarad 1962 - Hochfluh-Hasliberg kerületi papjaként vállal szolgálatot 1972: megkapja a legmagasabb izraeli kitüntetést, az Igazak Yad Vashem érmét, fát ültethet Jeruzsálemben az Igazak Ligetében. 1969-1974: Interlaken der Oberhasli kerület papjaként szolgál haláláig. (Forrás: <http://sztehloalapitvany.hu/rovidelatrajz.pdf>)

²² **Reverzális** (lat. 'terítvény'): a házaspár írásos megegyezése a születendő gyermekek vallásáról vegyes házasság esetén. - A szentségi házasság megkötése előtt a reverzálisban a jegyesek kötelezettséget vállaltak arra, hogy összes gyermekeiket a katolikus vallásban nevelik. A CIC 1917. szerint, ha a kat. fél nem hajlandó a reverzális aláírására, érvényesen nem köthet szentségi házasságot (1061.k.). A 19. sz. végétől azonban a reverzális nélkül kötött vegyes házasságokat No-ban és Mo-on az Egyház súlyos bűn terhe alatt tiltotta ugyan, de nem tekintette érvénytelennek. A gyermekek vallása tekintetében ugyanis e területeken a 'nem nemet követ' elv érvényesült. Államjogilag Mo-on 1945 előtt csak a polgári házasságot megelőzően közjegyző, járásbíró, polgármester v. főszolgabíró előtt adott reverzálisnak volt hatálya. (Forrás: <http://lexikon.katolikus.hu/R/reverz%C3%A1lis.html>)

²³ Az **ökumenikus imahét** gyökerei több mint két és fél évszázadra nyúlnak vissza a múltba. Már a 18. századtól, elsősorban protestáns hívők köréből indultak el a helyi, közös könyörgések a sok részre tagolódott egyház egységéért. Az igazi áttörést azonban a 2. Vatikáni Zsinat ökumenizmusról szóló határozata jelentette, ahol megfogalmazták, hogy a Krisztusban való egység lelke az imádság, s ezért szorgalmazzák az ökumenikus imahét rendszeres megtartását. 1968-ban az Egyházak Világtanácsa Hit- és Egyházszerkezeti Bizottsága, valamint a vatikáni Keresztény Egység Pápai Tanácsa közösen kezdi meg az imahét szövegének előkészítését. Így alakult ki a felekezeteket átfogó nyolcnapos ima-sorozat, amelynek külön liturgiája is elkészült. A nyolc alkalom „hivatalos” ideje január 3. hetében van, de ez csupán iránymutató dátum, van ahol hétfőtől vasárnapig, van, ahol vasárnaptól vasárnapig tartják az imahét alkalmait, vagy csak egy-egy istentisztelet, imaalkalom formájában emlékeznek meg. 1968 óta közös imafüzet készül. Mára az imahét előkészítésében és ünneplésében való együttműködés az anglikán, a protestáns, az ortodox és a katolikus egyházak, gyülekezetek és közösségek között bevett gyakorlattá vált. (Forrás: <http://www.refdunakeszi.hu/tanitasok/tanitasok/16-okumenikus-imahet.html>)

²⁴ **Állami Egyházügyi Hivatal (ÁEH):** 1951 májusában (I/1951. tc.) létrehozott országos hatáskörű szerv, amelynek célja a magyarországi egyházak önállóságának minél teljesebb korlátozása, az egyház és a szocialista állam közötti (kényszer)megállapodás (1950. VIII. 30.) betartásának ellenőrzése volt. Hivatalosan a Minisztertanács felügyelete alatt állt, de kapcsolatban volt az MDP KB agitációs-propaganda osztályával, illetve a BM Titkosszolgálatának III/III-1. sz. Vallási Osztályával. Az ÁEH az egyházi hivatalokba „békepapokat” ültetett, az egyházmegyei hivatalokhoz megbízottakat, ún. bajszos püspököket küldött. Az ÁEH döntött minden, az egyházakat és az államot egyaránt érintő ügyben: pénzügyi támogatásról, kinevezésekről, áthelyezésekről, előkészítette az egyházi vonatkozású jogalkotást, felügyelte az egyházi intézményeket, tárgyalt a Vatikánnal stb. 1989-ig működött, véglegesen 1990-ben szűnt meg, amikor utolsó utódszervét, a Minisztertanács Egyházpolitikai Titkárságát is felszámolták. (Forrás: <http://www.rev.hu/sulinet45/szerviz/kislex/kislexis.htm>)

²⁵ **Ottlyk Ernő**, teológiai tanár - püspök: 1967-1982. Miskolcon született 1918. január 9-én. A soproni fakultáson, majd a hallei, berlini és a debreceni egyetemeken tanult. Túróczy Zoltán püspök avatta fel Miskolcon 1940-ben. Lelkész volt Egerben, Arnóton és Sajókázán. 1950-1967 között a teológiai akadémia tanárként működött. Teológiai doktorátusát Sopronban, bölcész doktorátusát Debrecenben szerezte. A hallei és pozsonyi egyetemnek tb. doktora, püspöksége idején 4 évig a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsának főtákará is volt. 1995. május 15-én halt meg Budapesten. (<http://mek.oszk.hu/02100/02185/html/267.html>; <http://www.csakvar.lutheran.hu/taxonomy/term/3391>)

²⁶ <http://sopronanno.hu/bejegyzes/schneeberger-adolf-uzlete>

²⁷ A nem háziszőttes vászonból készült, gyárilag előállított zsákot nevezték így Szatmárban

²⁸ Teológiát végzett, de civil emberek voltak Nyíregyházáról, a nagytemplomi, illetve a kertvárosi evangélikus közösség oszlopos tagjai

²⁹ Így hívták és sokszor hívják még ma is a soproni szőlősgazdákat. A szó maga a német Bohnenzüchter (babtermelő) kifejezésből ered. Ez a szó nem gúnynévként ragadt rá a szőlősgazdákra, hanem arra utal, hogy a tőkék között – többféle okból – babot is termesztettek

³⁰ **Szeverényi János** (1959, Békéscsaba-) a Magyarországi Evangélikus Egyház missziói lelkésze. Fényképész mesterséget tanult és öt éven át dolgozott műtermi, riport- majd múzeumi fotósként. Több önálló fotókiállításra volt, képeit országos és nemzetközi kiállításokon is kiállították, díjazták. Megtérése után elvégezte az Evangélikus Teológiai Főiskolát. Két Békés megyei faluban kezdte lelkészi szolgálatát (Csorvás, Gerendás), majd kinevezték országos ifjúsági lelkésznek. Az 1950-ben betiltott Keresztyén Ifjúsági Egyesület (KIE) újrászervezője. Konferenciákat, munkatársképző tanfolyamokat szervezett; a *Vezess!* ifjúsági módszertani lapot szerkesztette. Erdélyben és Kárpátalján is segítette az ifjúsági munkát. 1995–2003-ig a Budapest-Kelenföldi gyülekezet igazgató-lelkésze és budai esperes volt. Gyülekezeti szolgálata mellett két éven át utcai szociális munkát végzett a VIII. kerületben. 2003 szeptemberétől országos evangélicizációs és missziói lelkész. Tevékenysége – előadások, igehirdetések, lelkigondozás, sajtómunka, felekezeti közti szolgálat – az egész Kárpát-medencére kiterjed. (Forrás: <http://www.szeverenijanos.hu/eletrajz.html>)

³¹ **Harmati Béla** (1936): evangélikus lelkész, teológiai tanár, püspök. A teológia elvégzését követően Genfben és Zürichben, majd Göttingenben és Heidelbergben tanult teológiát. Előbb vidéki gyülekezetekben, majd Budapesten látott el lelkészi szolgálatot. 1967-1970 között a Lutheránus Világszövetség (LVSZ) genfi központjának ösztöndíjasa, majd tudományos munkatársa volt. 1970-1973 ökumenikus, majd külügyi titkárként és teológiai akadémiai előadóként, 1973-tól pedig teológiai tanárként tevékenykedett; 1976-1980 között a Budapest Deák téri templom lelkésze. 1980-tól Genfben élt, ahol a Lutheránus Világszövetség (LVSZ) Tanulmányi Osztályának egyik vezetőjeként dolgozott. 1987-ben a Déli Evangélikus Egyházkerület püspökké választotta. Ezt a tisztét nyugdíjba vonulásáig, 2003-ig töltötte be. (Forrás: http://www.napkut.hu/naput_2005/2005_10/067.htm)

³² **Józsa Márton** (Nagysajó ma Románia, 1917 – Budapest, 2000) 1944-ben Kárpátalján volt lelkész, Munkács központtal jelentős szórványt gondozott. A 2. vh-t követően, az új határok kijelölésével gyülekezete és annak szórványterülete négy országra szakadt: a Szovjetunióra, Magyarországra, Csehszlovákiára és Romániára. Józsa Márton menekülni kényszerült, Mo-ra kerülése után szolgált Celldömölkön, Fóton, 1983-as nyugdíjazása után nevéhez fűződik a siófoki Makovecz-templom felépítése. dr.Fabiny Tamás: „Hogy neki szent házat építs” – Józsa Márton és a siófoki templom. Budapest, 1990. (Forrás: http://ordass.hu/load_doc.php?cat=HIT&doc=116)

³³ **D. Szevik Imre** (1939-): evangélikus lelkész, püspök. 1962-ben szentelték lelkésszé, két évet Svájcban töltött ösztöndíjjal. a miskolci belvárosi evangélikus templomban kezdte meg a lelkészi szolgálatot. 21 esztendő töltött az Avas alján. 1985-ben a budavári evangélikus gyülekezet élére került, az egyházmegye esperese volt. 1986-ban az Északi Evangélikus Egyházkerület püspökhelyettesévé, 1990-ben pedig az egyházkerület püspökévé választották. Hivatalát 2006 elejéig töltötte be. Számos további hazai és nemzetközi tisztség viselője volt. (Forrás: https://hu.wikipedia.org/wiki/Szevik_Imre)